

TARİHİ PERSPEKTİF İŞİĞİNDA MAKEDONYA'DA TÜRKLERİN GÜNDELİK YAŞAMI

Selçuk URAL¹

ÖZ

Balkanlar tarihin en eski zamanlarından beri siyasi, dini ve iktisadi manada stratejik bir öneme sahip olmuştur. Asırlar boyunca bu topraklarda pek çok ırk yaşamış, çeşitli diller konuşulmuş, farklı din ve mezhepler yer almış, farklı medeniyetler yükselmiştir. Balkanlarda siyasi egemenlik sağlayan milletler arasında yer alan Türklerin de bölgede siyasi, içtimai, iktisadi ve dini etki alanı oluşmuştur. Bu etki kendisini Türk kimliğini taşıyan kitlelerin günümüzde Balkanlarda yer alan devletler içinde vatandaş olarak yer almalarında görülebilmıştır. Böylelikle bu çalışmanın merkezinde 20. asrın son çeyreğinde bağımsızlığını ilan eden Makedonya Devletinde azınlık statüsünde yaşayan Türkler yer almıştır. Makedonya'daki Türklerin gündelik hayatta karşılaştıkları sorunlar eğitim, kültür, inanç ve siyasi temsiliyet alt başlıkları altında toplanmıştır. Çalışmada tarih içinde Balkanlarda yaşanan siyasi istikrarsızlık dönemlerinde Türklerin dillerini, inançlarını ve kültürlerini ne denli koruyabildikleri ortya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Türklerin günümüz Makedonyasında Türkçe eğitim, sosyal ve kültürel faaliyet, siyasi temsiliyet ve inançlarını yaşayabilme haklarını hangi yollarla sağlayabildikleri de istatistiki veriler eşliğinde ve yıllara göre karşılaştırmalı olarak ele alınarak konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Makedonya, Türkler, nüfus, eğitim, inanç.

EVERYDAY LIFE OF TURKS IN MACEDONIA IN HISTORICAL PERSPECTIVE

ABSTRACT

Balkans has enjoyed a strategic significance from political, religious and economic aspects since the earliest times of history. For centuries, countless races inhabited these lands, many languages were spoken, different religions and sects thrived, and different civilizations rose to power. Turks, one of the people dominating the Balkans established a political, social, economic, and religious sphere of influence in the region. This influence still manifests itself in the Balkan countries where there are citizens with a Turkish identity.

¹ Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Rektörlük Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, sural@sakarya.edu.tr.

This study is about the Turkish minority group in Macedonia which declared its independence in the last quarter of the 20th century. The problems encountered by the Turks in Macedonia are classified under the following headings; education, culture, beliefs, and political representation. The study attempts to reveal to what extent the Turks were able to preserve their language, faith and culture in times of political instability experienced in the Balkans throughout history. Additionally, the study discusses, in light of statistical data and comparatively through years, the means and ways by which Macedonian Turks have access to Turkish education, organize social and cultural activities, live their faith, and gain political representation and rights.

Keywords: Macedonia, Turks, population, education, religion.

Giriş

Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan Makedonya'ya günümüzde güneyde Yunanistan, kuzeyde Kosova, doğuda Bulgaristan ve batıda da Arnavutluk komşuluk yapmaktadır. Ülkenin siyasi sınırları asırlar boyunca birçok kez değişime uğramıştır. Lakin coğrafi açıdan Avrupa ile Asya kıtalarının kesişme noktası niteliği taşımasından dolayı Makedonya Balkanlarda her daim stratejik öneme sahip olabilmıştır. Ayrıca Avrupa'yı Akdeniz'e bağlayan Morava ve Vardar Vadilerinin varlığı bu stratejik öneme derinlik sağlamaktadır. Yine bölge Sırbistan ve Bulgaristan için önemli bir deniz çıkışı niteliği de taşımaktadır.² Makedonya genelde dağlık bir bölgedir ve topraklarının %70'i dağlardan müteşekkildir. En alçak noktası Vardar Nehrinin Makedonya topraklarını ayırdığı noktadır ve burası deniz seviyesinin 44 metre altındadır. En yüksek tepesi ise 2764 metre yüksekliği olan Korab Dağıdır.³

1991 yılında Yugoslavya'dan ayrılan bu toprak parçası, Birleşmiş Milletler tarafından 1993 tarihinde Makedonya Cumhuriyeti ismiyle resmen tanınmıştır. Ancak Yunanistan'ın bu isme itirazının akabinde üzerinde uzlaşılarak benimsenmiş diğer adıyla yani Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti (FYROM) ismiyle

² Erdoğan Özal, *Makedonya Yunan Değildir*, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1993, s.7.

³ Süleyman Kocabaş, *Avrupa Türkiye'sinin Kaybı Ve Balkanlarda Panislavizm*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1986, s.228; Ljutfi Nedžipi, *XV-XVI. Yüzyıllarda Makedonya'da Kültür Medeniyet*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s.15.

Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı NATO ülkeleri arasında yer alabilmiştir. Avrupa Birliği, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, Uluslararası Para Fonu, Avrupa Yayın Birliği ve Uluslararası Olimpiyat Komitesi gibi örgütler de bu ülkeyi Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti (EYMC) adıyla tanımıştır. Türkiye ise Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ilanı ile beraber bu devleti kendi ismi ile tanımış⁴ ve kısa sürede dünya iktisadi düzenine uyum sağlayabilmesi için birçok işbirliği anlaşması da imzalamıştır.⁵

A. Makedonya'da Türkler

Balkanlar'daki Türk varlığı yaygın olarak sanıldığı gibi Osmanlı döneminde ortaya çıkmamıştır.⁶ Değişik adlar altındaki Türk topluluklarının Balkanlar ile ilişkisi erken Ortaçağ'dan itibaren görülmüştür.⁷ Balkanlar'ın dolayısıyla Makedonya'nın Türklerle tanışması da 4. asırda Hun Türklerinin bölgeye gelişlerine dayanmaktadır.⁸ 376 yılında İdil (Volga) Nehri'ni geçen Hun Türkleri, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da önemli siyasal ve kültürel etkiler oluşturmuştur. Böylece Türk varlığının Orta Asya'dan sonra Avrupa'ya da yayılması sağlanmıştır.⁹ Nihayetinde 4-6. asırlarda Oğuzlar, Avarlar, Peçenekler, Tuna Bulgarları, Kumanlar ve diğer Türk kavimleri¹⁰ Karadeniz'in kuzeyinden geçerek Tuna'yı aşmış ve Balkanlara ulaşarak, Slavlar'ın önderleri ve eğiticileri, savaşlarda ise müttefikleri olmuştur.¹¹ Bu vesileyle Makedonya'daki Türk varlığının

⁴ Mevlüt Tuğrul Görgün, *Makedonya Ülke Raporu*, Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s.2.

⁵ Murat Hatipoğlu, "Kuruluşundan Günümüze Makedonya Cumhuriyeti'nin Dış Politikası ve Balkan Ülkeleriyle İlişkileri", *Balkan Diplomasisi*, (der.) Ömer Lütem vd., Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s.179.

⁶ Ali Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.137.

⁷ Nejat Göyünç, "Türkler ve Balkan Milletleri Arasında Kültürel İlişkiler-Sorunlar", *Belleken Dergisi*, S.61, 1997, s.120.

⁸ Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 1973, s.71.

⁹ Ahmetbeyoğlu, s.137-138.

¹⁰ Yusuf Hamza, "Başlangıçtan Günümüze Makedonya Türklüğü", *Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Konferansı*, (der.) Kemal Vatan, İzmir, 1996, s.104.

¹¹ Lazyo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Türk Tarih Kültür Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971, s.193; Georges Ostrogorsky, *Bizans Tarihi*, (çev.) Fikret İşıltan, TTK Yayınları, Ankara, 1995, s.53-56.

da ilk izleri yaklaşık 1600 yıllık bir geçmişle izah edilebilir.¹² Orta Asya'dan kopup gelerek Balkanlar'ın siyasi, dini ve kültürel tarihinde çok önemli etkiler bırakan Türk kavimlerinden sonra 14. asrın ikinci yarısı itibarıyla bölgenin yeni egemen gücü ise Osmanlı Türkleri olmuştur.¹³ Günümüzde Makedonya toprakları içerisindeki bölgelerin Osmanlı Türkleri tarafından (Çirmen Muharebesi'nden sonra sırasıyla 1380'de İştîp, 1382'de Manastır ile Pirlepe, 1385'de Ohri ve en nihayetinde de 1392'de Üsküp'ün fethi) fethiyle birlikte Balkanlarda geniş bir etki oluşturulmuştur.¹⁴ Böylelikle Türkler açısından Balkanlarla uzun süreli ve kalıcı ilişkiler artık Osmanlılarla sağlanacaktır.¹⁵

B. Tarihte Makedonya Türklerinin Demografik Durumu

Makedonya'daki Türk nüfusunun içtimai, kültürel, dini, iktisadi ve demografik manada etkinliği Osmanlı Türklerinin Doğu Avrupa'daki egemenlikleriyle paralellik göstermiştir. Osmanlı Türklerinin Balkanlarda var oldukları bu siyasi süreç üç dönemle yani 1354-1683 Balkanlardaki egemenliğin ihdası, 1683-1821 egemenliğin zayıflaması ve 1821-1913 Balkan topraklarından çekilme şekliyle de anılmıştır.¹⁶ Lakin Türklerin Balkanlardan çekilme sürecine 1918-1943'de güney Slavlarını tek çatı altında toplayan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı yani I.Yugoslavya dönemi¹⁷ ile 1943'de önce Demokratik Federal Yugoslavya ismiyle kurulup sonra 1945'de Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti ismini alan ve 1991'e dek varlığını koruyan II.Yugoslavya¹⁸ dönemlerinde büyük baskı, zorbalık ve adaletsizlikler nedeniyle gerçekleşen Türk göçleri yılları

¹² Fikret Türkmen, *Tarihte Balkan Türkleri ve Makedonya'nın Türkler Tarafından İskânı*, Ege Yayınevi, İzmir, 1996, s.95.

¹³ Selçuk Ural, *Balkanların İncisi Ohri*, Mostar Yayınları, İstanbul, 2013, s.23.

¹⁴ Mehmet İnbaşı, "Makedonya'da Osmanlı Hâkimiyeti: Değişen Ve Değişmeyen Kimlik Makedonya Sorunu Düünden Bugüne", *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları*, C.1, Ankara, 2002, s.27-45; Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar*, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s.77.

¹⁵ Cemil Gülseren, "Balkanlardaki Türk İzleri", *Somuncu Baba Dergisi*, Yıl 13, S. 76, 2007, s.54.

¹⁶ Caner Sancaktar, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti Ve Stratejik Mirası", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S.2, 2001, s. 29.

¹⁷ Leslie Benson, *Yugoslavia a Concise History*, Palgrave Macmillan Pres, New York, 2001, s.26; Nail Alkan, "Yugoslavya'nın Dağılmasında Rol Oynayan Faktörler", *Avrasya Dosyası Sırbistan Bosna Hersek Özel Sayısı*, S.3, 1996, s.35-36

¹⁸ Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995, s.59.

da eklenmelidir. Nitekim yaklaşık 5 asır boyunca Makedonya'nın da içinde yer aldığı Balkan coğrafyasına hükmeden Osmanlı Türklerinin hâkimiyet gücü ilk kez 1789 Fransız İhtilali sonucu ulusçuluk akımının bağımsızlık özlemi duygularını ortaya çıkarmasıyla sarsılmıştır. Milliyetçilik furcasının merkezinde yer aldığı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonucunda da Osmanlı Türklerinin Balkanlardan ilk kez zorunlu bir göç hadisesiyle çekilmek zorunda kaldığı bilinmektedir.

Balkan Savaşları sonucunda yaşanan bu göç hadisesini Nevzat Yalçıntaş can kayıpları, katliamlar, facialar eşliğinde Balkanlardan Türkiye'ye doğru büyük göçler şeklinde izah etmiştir. Hatta göç edenlerin sadece Türk asıllı Rumelilerin olmadığını pek çok sayıda Arnavut, Boşnak, Müslüman Sırp ve diğer milletlerden insan kitlelerinin de zor şartlar altında, kayıplar vererek Türkiye'ye gelip yerleştiğini de eklemiştir.¹⁹ Nihayetinde Balkan Savaşları sonucunda da 30 Mayıs 1913 Londra ve 10 Ağustos 1913 Bükreş Anlaşmalarıyla Kuzey-Orta Makedonya Sırbistan'a, Girit Adasıyla birlikte Güney Makedonya Yunanistan'a, Doğu Makedonya da Bulgaristan'a bırakılmıştır.²⁰ Türklerin bölgedeki varlığına karşı uygulanan baskılar ve sürgün, Balkanlarda Rusya eliyle oluşturulan yeni devletlerin demografik manada çoğunluğu sağlaması amacını gütmüştür. Bu haliyle Balkanlar adeta yeni milletlerin yaratıldığı bir laboratuvar haline getirilmiştir.²¹

Böylece I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı toprakları içinde kalan Makedonlar bile azınlık konumuna düşmüştür. Hal böyle iken Makedonya Türkleri de hem iktisadi hem siyasi hem de demografik manada büyük bir çöküşün içerisinde kalmıştır. Artık bölge Yugoslavların toprakları şeklinde ifadelendirilmeye bile başlanmıştır. Bu dönemde Vardar Makedonya'sında yaşayan Türkler her ne kadar Güney Sırbistan Müslüman Teşkilatı ismiyle örgütlenmişse de hak ve özgürlüklerinin gelişebildiği pek söylenemez. Bu örgütün Türklere karşı uygulanan

¹⁹ Nevzat Yalçıntaş, *Balkanlarda İslamiyet*, 21. Asır Yayınevi, İstanbul, 2010, s.9.

²⁰ Lord Kinross, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü*, (çev.) Meral Gaspıralı, Altın Kitapları, İstanbul, 2008, s.599-606.

²¹ Hatice Bayraktar, "Osmanlı'nın Balkanlardan Çekilmesi: Savaşlar, İsyanlar ve Göçler", *Balıkesir Üniversitesi Karesi Tarih Bülteni*, S.1, 2007, s.67.

baskı, sömürü ve sürgün politikalarının önüne geçemediği, Türklerin durumlarının giderek kötüleşmesini engelleyemediği bilinmektedir.²²

Buna rağmen Makedonya'da kalabalık bir Müslüman Türk nüfusu yer almıştır. Bunun yanında Türklerle birlikte Bulgarca konuşan Slavlar, Rumlar, Manastır ve Üsküp çizgisinin batısında kalan şehirlerde yoğunlaşan Arnavutlar ve Sırp'lar da bulunmuştur.²³ Lakin Balkan Savaşlarının başlangıcına değin Üsküp, Kosova, Selanik ve Manastır gibi merkezi vilayetlerin meydana getirdiği²⁴ Osmanlı Makedonya'sındaki Türk nüfusunun istatistikî durumu, çoğu zaman farklı sayısal verileri de ortaya çıkarmıştır. Bu durum kendisini birbirine çok yakın tarihlerde bile farklı nüfus rakamlarıyla göstermiştir. Bu duruma örnek teşkil edebileceğinden hareketle 1889-1912 arasında Makedonya'daki toplam nüfusun içindeki Türklerin oranları aşağıdaki tablo eşliğinde aktarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 1. 1889-1912 Yılları Arasında Makedonya'da Türk Nüfusu²⁵

	Makedonya Nüfusu	Türklerin Sayısı
Sırp Araştırma Sonucu (1889)	1.949.043	240.264
Yunan Araştırma Sonucu (1899)	1.820.500	576.000
Alman Araştırma Sonucu (1899)	2.275.000	695.000 (Arnavutlar dâhil)
Türk Araştırma Sonucu (1905)	2.903.920	1.500.507 (Arnavutlar dâhil)
Bulgar Araştırma Sonucu (1912)	2.342.524	548.225

Balkanlardaki Türk nüfusunda yaşanan azalma daha çok 93 Harbi ile Balkan Savaşları akabinde Anadolu'ya gerçekleşen Türk

²² Suat Engüllü, *Balkan Savaşlarından Sonra Makedonya'da Türkler*, ASAM Yayınevi, Ankara, 1996, s.82.

²³ Mehmet Hacısalihioğlu, "Makedonya", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.27, 2003, s.439.

²⁴ Meltem Begüm Saatçi, "Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Makedonya Sorunu", *Makedonya Sorunu Dünden Bugüne*, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s.47.

²⁵ George W. Hoffman, "The Evolution of the Ethnographic Map of Yugoslavia: A Historical Geographic Interpretation", Ed:Francis W. Carter, *An Historical Geography of the Balkans*, 1977, s.484-485.

göçleriyle izah edilebilir.²⁶ Böylelikle Balkan Savaşları sonucu Osmanlı Devletinin bölgeden resmen çekilmesiyle birlikte tamamen yalnızlaşan Türk nüfusunun üzerindeki siyasi, kültürel ve dini baskılar da hızla artmıştır. Şerafettin Yücelden'in "Yugoslavya'dan sessiz göç" ifadeleriyle adlandırdığı bu süreç, Makedonya'da baskılar karşısında zor durumda kalan Türklerin 1923'ten itibaren uluslararası arenada yerini alan Türkiye Cumhuriyeti Devleti topraklarına hızlı bir biçimde göç etmeleriyle artarak devam etmiştir.²⁷ Yine 1929 yılında ilan edilen ve içerisinde Makedonya'nın da yer aldığı Altı Ocak Diktatörlüğünde de (Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Makedonya, Karadağ, Sırbistan) Türklerin her türlü siyasi, sosyal, dini ve kültürel faaliyetleri yasaklanmış son derece sınırlı olan hak ve özgürlükler askıya alınmıştır.²⁸ 1945'ten 1948'e kadarki sürede yaşanan göç artışının bir başka nedeni olarak halktan toplanan ağır vergiler de gösterilmektedir. Ne yazık ki hala *bu ev 100 kilo et, 500 kilo buğday, 200 kilo mısır verecek* söylemleri bölge halkı tarafından dile getirilmektedir.²⁹ En yoğun göç dalgası ise Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes'in Makedonya'ya yaptığı ziyaretin akabinde 1953'de Tito Yugoslavya'sı ile Türkiye'nin imzaladığı *Serbest Göç Antlaşmasıyla* gerçekleşmiştir. Böylece 1953-1963 döneminde Makedonya'daki Türklerin nüfusu oldukça gerilemiştir. Hatta 1963'den sonra Makedonya'daki azınlıklar içinde Türkler, Arnavutların dahi gerisinde kalmıştır³⁰.

1938'de ve 1950'li yıllarda yaşanan iki büyük göç dalgası sonucunda 1904'de yapılan sayımdan bu güne kadar 1.4 milyon kişinin, 1953-1994 arasında ise 123 bin kişinin göç ettiği ifade

²⁶ Turhan Şahin, *Öncesiyle Sonrasıyla 93 Harbi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s.138; Ömer Turan, "XX. Yüzyılda Türk Toplulukları", *Türkler Ansiklopedisi*, C.20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.345.

²⁷ Şerafettin Yücelden, "Yugoslavya'dan Sessiz Türk Göçü", *Türk Dünyası Dergisi*, S.11, 1968, s.13-16.

²⁸ Emel Osmançavuşoğlu Oktay, "Çözümeyen Düğüm Makedonya Sorunu Ve Makedonya Türkleri", (der.) Erhan Türbedar, *Balkan Türkleri 51/9*, ASAM Yayınları, 2003, s.135; Elif Tokmak, *Yugoslavya'nın Dağılıma Sürecinde Kosova Sorunu ve Kosova Basını*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s.11.

²⁹ Murat Küçük, *Bir Nefes Balkanlar*, Horasan Yayınları, İstanbul, 2006, s.36.

³⁰ Nazif Mandacı-Birsen Erdoğan, *Balkanlarda Azınlık Sorunu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2001, s.82-83; Küçük, s.37.

edilirken,³¹ bu sayının 1961 itibariyle yaklaşık 269 bin kişiye ulaştığı da iddia edilmektedir.³² 1953-1966'da gerçekleşen bu göçler Yugoslavya resmi istatistik yıllıklarına ise 80 bin olarak yansımıştır.³³ 1971'e gelindiğinde ise Türk nüfusu 24 bin kişilik bir azalmayla 108.552 olarak kaydedilmiştir.³⁴ 1967'den itibaren peyderpey devam eden göçler sonucu Cumhuriyet döneminde Yugoslavya'dan Anadolu'ya gelen toplam göçmen sayısının 500 bini geçtiğini belirtmiştir.³⁵ Tarihler 1991'i gösterdiğinde ise Makedonya'daki Türk nüfusu 79 bin civarına gerilemiştir. Lakin Yugoslavya Federatif Cumhuriyetinin 1991'de dağılmasıyla birlikte Balkanlarda kurulan yeni cumhuriyetler arasında Türkler yinede en fazla nüfusla Makedonya'da temsil edilmişlerdir.³⁶ Ayrıca Makedonya'da Türkler 1994'deki nüfus sayımında 87.019 kişiyle kaydedilirken, 2002'de ise 77.959 kişiye gerilemiştir. Bu durum aşağıdaki tablo eşliğinde aktarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 2. 20. Asrın İkinci Yarısında Makedonya'da Türk Nüfusu³⁷

Tarih - Nüfus	Tarih - Nüfus	Tarih - Nüfus
1948 - 95.940	1971 - 108.552	1994 - 87.019
1953 - 203.938	1981 - 88.591	2002 - 77.959
1961 - 131.108	1991 - 78.880	

³¹ Zülküf Oruç, *Balkanlarda Osmanlı Mirası Ve Ulusçuluk Çerçevesinde Balkan Türklerinin Kimlik Ve Yönetim Sorunları*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2011, s.215-216.

³² Halim Çavuşoğlu, "Yugoslavya Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler Ve Nedenleri", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.41, s.133.

³³ Oktay, "Çözümeyen Düğüm ...", s.141-142.

³⁴ Erdoğan Saraç, "Makedonya", *Yeni Türkiye Dergisi*, S.3, 1995, s.286-287.

³⁵ Halit Eren, "Balkanlardaki Türk ve Diğer Müslüman Toplulukları ve Göç Olgusu", (haz.) Halil İnalçık, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.296.

³⁶ Hugh Poulton, *Who Are The Macedonians?*, C. Hurts and Co, Londra, 1994, s.32.

³⁷ Konstantinos Tsitselikis, "Inter Ethnic Relations In Republic Of Macedonia The Turkish Community", *Hikmet İlmî Arastırma Dergisi*, S.7, 2006, s.10; Reyhan Rahman, *Makedonya'da Türk Azınlık Ve Makedonya-Türkiye İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2012, s.17-21; G.Saynur Bozkurt, "Tito Sonrası Dönemde Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.10, S.2, 2010, s.60.

Makedonya Cumhuriyeti İstatistik Kurumunun hazırladığı rapora göre ülkenin 2002'deki son nüfus sayımında genel nüfus toplamı yaklaşık 2.022.547 kişi olarak açıklanırken, toplam nüfus içerisinde Makedonlar %67,5 (1.297.981), Arnavutlar %24,5 (509.083), Türkler %3,85 (79.959), %2,66 Romenler, (53.879), Sırlar %1,78 (35.939), %0,84 Boşnaklar (17.018), %0,48 Ulahlar (9.695) olarak belirtilmiştir. Aynı raporda Makedonya nüfusu dini aidiyete göre de %64,7 Makedon Ortodokslar, %33,3 Müslümanlar, %0,37 diğer Hıristiyanlar ve %1,63 ile tasnif dışında kalanlar şeklinde kaydedilmiştir.³⁸

1991'deki halk oylamasıyla bağımsızlığını ilan eden Makedonya Cumhuriyeti'nde Türkler bu oylamaya evet yönündeki oylarıyla katılmıştır. Lakin Balkanların çeşitli bölgelerinde ve Makedonya özelinde yaşanan göç silsilesi sebebiyle hızla eriyen Türk nüfusu, 1991 yazılan yeni anayasayla da büyük darbe yemiştir. Zira Makedonya'nın bağımsız bir devlet teşekkülüyle ortaya çıkmasıyla birlikte hazırlanan 1991 Makedonya Anayasasında, *Makedonya Cumhuriyeti Makedonların ulusal devleti olarak kurulmuştur* şeklindeki ulus ifadesiyle, Makedonlar dışındaki diğer milletler ulusal azınlıklar olarak tanımlanmıştır. Böylelikle Türkler geçmişte bölgenin en etkin milli unsuru olmalarından çok uzakta kalmıştır. Diğer yandan da 1991'de kurulan Makedonya Cumhuriyeti'nde 1974 Anayasasının aksine, devletin kurucu milli unsuru olmaktan çıkartılıp sadece etnik bir azınlık grup statüsüne geçirilmiştir.³⁹ 1997'de de Makedonya Anayasa Mahkemesi azınlıkların bir başka devlet bayrağı ya da milli sembollerini kullanmalarını yasaklamasıyla⁴⁰, milli benliklerini sürdürme ısrarında olan Türkleri gündelik hayatta tamamen tecrit edilme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır.

Ancak Makedonya Türkleri günümüzde ülke coğrafyasının hemen hemen her bölgesinde yaşamaktadır. Türk nüfusunun ülkedeki coğrafi dağılımda ise Makedonya'nın batı bölgesinde doğuya oranla daha fazla var olabildiği bilinmektedir. Yine bu Türk

³⁸ Republic of Makedonia State Statistical Office, *Census of Population, Households And Dwellings in The Republic of Macedonia 2002*, S.XIII, Üsküp, 2005, s.20-51.

³⁹ Abdülmeccid Nuredin, "Dünden Bugüne Makedonya Türkleri", *Hikmet İlmî Araştırma Dergisi*, S.11, 2008, s.178-179; Nesrin Kenar, *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yayınları, Ankara, 2005, s.200.

⁴⁰ Necati Çayırılı, "Makedon Türkleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C.20, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2002, s.447.

nüfusunun şehirselleşme manada yoğun olarak görüldüğü yerler ise merkezde Üsküp, Pirlepe ve Köprülü, batıda Kalkandelen, Gostivar, Kırçova, Ohri, Struga, Debre, Resne, doğuda İştıp, Valandova, Ustrumca ve güneyde de Manastır vilayetleridir. Lakin Türklerin bu topraklarda asırlardır var olmalarına rağmen dağınık halde yerleşim göstermeleri ise gerek siyasi gerek iktisadi gerekse de içtimai ve kültürel alanlarda bazı iletişimsizliklere sebep olabilmektedir. Bu durum beraberinde siyasi seçimlerde yeterli sayıda temsil edilememesi sorunuyla birlikte ana dilde eğitim hakkı gibi konularda önemli sorunları doğurmaktadır.⁴¹

C. Makedonya'da Türkçe ve Türkçe Eğitimi

1945'de resmen kabul edilen Kiril Alfabeti, Makedonya genelinde resmi devlet alfabesi olarak kullanılmaktadır. Günümüzde Makedonya'da resmi dil olan ve II.Cihan Harbi sonrasında ortaya çıkarılmış olan Makedonca nüfusun %70'i tarafından kullanılmaktadır. Yine Makedonya nüfusunun %22,7'sinin Arnavutça, %4'ünün Türkçe, %3'ünün de Sırpça-Hırvatça-Boşnakça konuştuğu da ayrıca bilinmektedir.⁴²

Makedonya topraklarında Türkçenin tarihi sürecinin Osmanlılar öncesine dayandığı bilinmektedir. Lakin bölgede Türk okullarının yaygınlaşması ise Osmanlı Devletinin Balkan hâkimiyeti yıllarında Türk lisanının kullanımıyla birlikte gerçekleşmiştir. Fakat Osmanlılardaki eğitim sisteminin ilk ayağını oluşturan sıbyan okullarındaki yetersizlikler kendisini 19. asrın sonuna dek hissedilmiştir. 1882 yılına kadar Üsküp Sancağında hiçbir ibtidai okulun yer almadığı bilinmektedir. 1885 ten sonra açılan 5 ibtidai okulda da (Faik Paşa, Yahya Paşa⁴³, Meddah, Hafız Mahmud ve

⁴¹ Murat Adalı, *Değişen Balkanlar*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1994, s.66.

⁴² Hacısalihioğlu, "Makedonya", s.438.

⁴³ 1884 yılında Üsküp'te hayrat olarak yapılan bir bina, "Tefeyyüz" isimli bir mektebinin ilk binası olmuştur. Kelime olarak "yükselme, ilerleme" manasını taşıyan bu mektepte Türk kökenlilere Türkçe eğitim verilmeye başlanmıştır. Tefeyyüz mektebinin ilk binası Sırpların geliştirdiği sonra karakola çevrilince, Yahya Paşa camisi yanındaki binada, Yahya Paşa adını alarak öğretime devam etmiştir. Önceleri Türkçe eğitim veren okul, sonraları sabahları Sırpça, öğleden sonraları ise Türkçe eğitim vermiş, ancak okulun adı hep "Tefeyyüz" olarak anılmıştır. "Tefeyyüz İptidai Okulu" Balkanlardaki asimile politikalarının sonucu olarak 1919-1920 yıllarında Bulgarca eğitim veren bir hale dönüştürülmüştür. Daha sonra ilk olarak "Osman Çikiş" isimli Bulgarın ismiyle anılmıştır. Cihan Harbinden hemen sonra "Yeni Hayat" ismiyle anılan okul 1944 yılında da "Vuk Karacic" ismiyle faaliyette bulunmuştur.

Şükriye Enas İptidaiyeleri) 60'ı kız toplam 570 öğrenci eğitim görürken,⁴⁴ aynı yıl İştîp'teki okulda 445 öğrencinin mevcut olduğu bilinmektedir. Yine aynı senelerde Kratova, Palanka, Köprülü ve Kalkandelende de bu tarzdaki okullar açılmıştır. Ayrıca Balkan Savaşlarına kadarki dönemde Gostivar'daki Makedon köylerinin hepsinde Sırpça ve Bulgarca olmak üzere okullar yer alırken, Osmanlı Devletinin Müslüman tebaası olan Türk ve Arnavutların yaşadığı birçok köyde ise hiçbir okulun bulunmadığı Fadıl Hoca'nın Sarco İsovski'ye dayandırdığı bilgiden anlaşılmaktadır. Osmanlı Devletinin orta öğretim düzeyindeki eğitiminin verildiği Rüştiyeler konusunda ise 1906-1907 eğitim yılında Üsküp'te 9'u erkek 1'i kız olmak üzere toplam 10, Manastır'da 5'i erkek 1'i kız olmak üzere toplam 6, Debre ve Kalkandelen'de de 1'er rüştiye açılmıştır. Rüştiyelerin bir üst seviyesindeki eğitim kurumu olarak bilinen İdadiler bahsinde de Makedonya'daki ilk İdadinin 1884 yılında Manastır'da ikincisinin de 1889'da da Üsküp'te açıldığı bilinmektedir. 1905-1906 yıllarında Manastır'da 4 adet resmi 2 adet de hususi İdadi yer almıştır. Osmanlı sınırları içerisinde daha kaliteli bir eğitim yapılabilmesi için gerekli öğretmen kadrosunun yetiştirilmesi amacıyla Darümuallimin okullarının da 19. asrın son çeyreğinde açıldığı bilinmektedir. Makedonya'daki ilk Darümuallimin ise 1905-1906 eğitim yılında Üsküp, Manastır ve İştîp'te açılmıştır. Tüm bu bilgiler sonunda Osmanlı topraklarında Makedonya'daki Türkçe eğitimin durumunun son derece kısıtlı ve yetersiz olduğu anlaşılabilmektedir.⁴⁵

Balkanlarda Türkçe eğitim konusunda yaşanan tüm bu yetersizliklere, Osmanlı Türklerinin bu coğrafyadan çekilmesiyle birlikte bölgedeki Türkler üzerinde artan baskılar da eklenmiştir. Balkan Savaşları esnasında 1911-1912 eğitim yılında Vardar Makedonya'sı olarak adlandırılan Üsküp, Kumanova, Kalkandelen,

Fahri Kaya, "Tefeyyüz 1944'te Değil 1884'te Kuruldu", *Köprü Dergisi*, 2006, s.12. 1963 yılında asıl binasına geçip eğitime devam eden okulun halen Üsküp'te Türkçe eğitim vermektedir.

⁴⁴ M. Asimov, "Kosova Vilayetinde İptidaiyeler", *Çevren Dergisi*, S.37, s.55-67.

⁴⁵ Hamdi Hasan, *Makedonya'da Türkçe Eğitim ve Abdülhakim Hikmet Doğan*, Birlik Yayınları, Üsküp, 1998, s.15-27; Fadıl Hoca, "Osmanlı'nın Son Döneminde Makedonya'da Türkçe ve Dini Eğitim Müfredatı", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar Sempozyum Bildiri Kitabı*, İstanbul, 2014, s.297-299; Haluk Selvi ve Galip Çağ, *Geçmişten Günümüze Mansatır Şehri*, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Merkezi Yayınları, Sakarya, 2011, s.70.

Kavadarsi, Debre ve Manastır şehirlerinde 178 Sırp, 290 Ekzarklık, 47 Yunan, 16 Romen ve 10 diğer okul olmak üzere 541 gayrimüslim okul varken, sadece 167 Türk okulunun varlığından bahsedilmiştir.⁴⁶ Böylelikle 20. asrın ilk yarısında Balkanların farklı bölgelerinde olduğu gibi Makedonya'da da Türklerin ana dilde eğitim alma hakları kısıtlandığı söylenebilir. Bu durum aynı zamanda Türklerin gayrimüslim tebaaya nazaran eğitim konusunda geri kalmasına yol açmıştır. 1912 yıllarında savaşın devam etmesi sebebiyle düzenli çalışmayan Türk okulları, savaştan sonra tamamen kapatılıp tüm çocuklar Krallık Yugoslavya'sının açtığı Sırp okullarına gitmeye zorlanmıştır. Nihayetinde Balkan Savaşlarından sonra bölgede kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı döneminde Türkçenin resmi dil olarak devlet dairelerinde kullanılması da yasaklanmıştır. Bahsettiğimiz üzere Balkanlardaki Türk okulları kapatılırken de okullarda sadece din derslerinin Türkçe okutulmasına izin verilmiştir.⁴⁷ Krallık döneminde yaşanan bu dil baskısına açıklayıcı bir örnek olması bakımından Makedonya'da Pirlepe'ye bağlı Kanatlar Köyünde yaşayan öğretmen Methi Ruşit'in verdiği bilgiler önem arz edebilir. Öğretmen Ruşit, bölge ziyareti esnasında Murat Küçük'e yaptığı açıklamada Kanatlar ve civarında eğitimin sadece Sırpça yapıldığını, kitap ve dergilerin hep Sırp dilinde yayınlandığını, okulda, askerde, resmi dairelerde Sırpçadan başka dil konuşulmadığı ifade etmiştir. Ayrıca haftada bir kez ve Makedon çocuklara papaz Türk çocuklara ise imam tarafından kendi dillerinde din dersi verildiğini aktarmıştır. Yine 1921 yılında Gostivar'da İstanbul'da basılan Türkçe ders kitapları ile Türkçe yeni elif-ba kitaplarının kullanılması da yasaklanmıştır. Bu durum krallığın Üsküp sancağı amirinin Belgrad Eğitim Bakanlığına gönderdiği raporunda da tüm gerçekliğiyle gözler önüne serilmiştir. Raporda Sırp amirin düşünceleri *"Türklerle eğitim vermeye çalışmakla devlete ve millete her hangi bir hizmet yapılmıyor. Bu güçlü silah ilk fırsatta Sırp hükümetine karşı kullanılacaktır. Hiçbir Sırp öğretmeni Müslümanlara eğitim öğretim hizmeti vermemelidir. Aksine söz konusu olan halk kendi yağıyla kavrulmaya bırakılmalıdır. Böylece onlar bir zaman sonra*

⁴⁶ Hasan, s.29.

⁴⁷ Nimetullah Hafız, "Yugoslavya'da Türkçe Öğretim Üniversite Düzeyinde", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Şöleni Bildiriler Kitabı*, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.245-246; Hoca, "Osmanlı'nın Son Döneminde...", s.302.

güçlerini kaybederek gerilemiş ve dolayısıyla tehlikesiz hale gelmiş olacaktı” şeklinde yer almıştır. 1924 yılında Kratovalı bir okulun açılmasını, 1924-25 yıllarında ise Üsküp’te Kral Alexandre tarafından kurulan ve "Medrese Kral Aleksandr Vekili" adını taşıyan ilahiyat karışımı bir okulun açılması gibi gelişmeler izlemiştir.⁴⁸ Ancak bunlar kısa süreli ve kısıtlayıcı hükümlü olmuştur. "Medrese Kral Aleksandr Vekili" bir Yüksek Müslüman Medresesidir. Öğrenimi, din dersleri hariç tamamen modern olmasına rağmen, Türkçe okutulmadığı ve dersler tamamen Sırpça gösterildiği için bundan yalnızca Boşnak ve Arnavut çocukları yararlanmıştı. Yalnızca din derslerinin Türkçe okutulmasına izin verildiği dönemde Osmanlıca alfabe geçerli olmuş ve Türkiye’de kabul edilen latin harfli alfabenin kullanılmasına da izin verilmemiştir. 1930 senesinde, hükümetin bir kararnamesi ile Türkçe öğretim veren öğretmenlerin büyük bir kısmının görevlerine son verilmiş ve bir tek kararla 680 öğretmen açıkta kalmıştır.⁴⁹ Nihayetinde bölgede öğrenci ve öğretmen sayıları son beş yıl içinde yaklaşık iki katına çıkarken, Türk öğrenci ve öğretmenlerin sayısında ise düşüş yaşanmıştır.

Tablo 3. Makedonya’da İlkokul Seviyesindeki Türkçe Eğitim Verileri 1922-1929⁵⁰

Yıllar	Toplam Öğretmen	Türk Öğretmen
1922-23	1306	181 (%13,86)
1928-29	1529	25 (%1,64)
	Toplam Öğrenci	Türk Öğrenci
1923-24	36.874	5.061 (%11,40)
1928-29	59.882	5.994 (%10,01)

Bu krallık sonrasında kurulan ilk Yugoslavya Federal Cumhuriyeti döneminde de Türkçe üzerindeki baskılar sürmüştür. Lakin etnik topluluklara ana dilde eğitim hakkının verilmesiyle 1944-1945’de 3334 öğrencisiyle 37 Türk Okulu faaliyete geçebilmiştir. Makedonya’daki ilk Türk alfabesi ise 1945’de Ferit Bayram tarafından yayımlanmıştır. Makedonya Türkleri bu dönemde kendi

⁴⁸ Küçük, s.32-42.

⁴⁹ Yaşar Nabi, *Balkanlar ve Türklük*, Yenigün Haber Ajansı Basın Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.70.

⁵⁰ Hoca, "Osmanlı'nın Son Döneminde...", s.303-304.

dillerinde ilköğretim hakkına kavuşup Türkçe öğretmen kadrosu yetiştirebilmiş, Türkçe kitap ve dergiler de bastırabilmiştir. Yükseköğretim alanında da Türkçe eğitimde 1963-1964 öğretim yılında Üsküp Pedagoji Akademisinde, 1976-77 öğretim yılında da Üsküp Filoloji Fakültesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açılmıştır.⁵¹

1980'li yıllarda ise etnik unsurlarla alakalı dil politikalarında diğer Balkan devletlerine göre daha iyi durumda olan Makedonya, sınırları dâhilindeki Türkçe ve Arnavutça yer isimlerinin yazılı basında kullanımına müdahale etmiştir. Örneğin Türkçe ve Arnavutçadaki Manastır ismine karşılık Bitola'nın kullanımında ısrar etmiştir.⁵² Lakin 1991 Makedonya Anayasasında Makedonya Türklerinin Türkçe eğitim görme; kendilerini geliştirmek ve ifade edebilmek için kültürel, sanatsal, akademik kurum ve dernek açma hakkına sahip olmalarının önünün açılması bölgede yinede olumlu bir etki oluşturmuştur. Fakat 1991 Anayasasındaki *Makedonya Cumhuriyeti genelinde ve uluslararası ilişkilerde resmi dil Makedon dili ve Kiril alfabesidir. Vatandaşların en az %20 sinin konuştuğu başka bir dil de resmi dil ve alfabedir*⁵³ şeklindeki maddeyle Türkçenin önü yeniden kesilmek istenmiştir. Bu maddede Makedonlar haricindeki etnik toplulukların yer aldıkları şehir ya da kasabalardaki nüfusun en az %20'sine ulaşmaları durumunda kendi dillerini kullanılabileceği şart koşulmuştur. Böylelikle Makedonya genelinde dağınık yaşayan Türk nüfus dillerini kullanabilme açısından birçok şehirde Arnavutların da gerisinde kalmıştır. Resmi dairelerde, okullarda, yerel idari birimlerde birçok engelle karşı karşıya kalınmıştır. Nitekim anayasada anadilde eğitim teminat altına alınmış gibi görünmesine rağmen 1991-1999 arasında Makedonya hükümeti tarafından Koliçani, Pirlepe, Kırçova, Plasnica, Merkez Jupa ve Debre köylerinde Türkçe eğitimi yasaklamıştır. 1991'den sonra yine Radoviş, Debre Merkez Jupa ve Kırçova Plasnica'da Türkçe öğretim

⁵¹ Arif Ago, "Makedonya'da Türk Halkının Anadil Üzerine Eğitim Öğretim Sorunları", *Sesler Dergisi*, S.302, 1996, s.7-10; Küçük, s.40-41.

⁵² Bilgehan Atsız Gökdag, "Balkan Türklüğünün Dil ve Eğitim Sorunları", (der.) Erhan Türbedar, *Balkanlarda Türk Varlığı*, Balkan Araştırmaları Dizisi 9, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.307.

⁵³ Darko Yanevski, *Makedonya Cumhuriyetinde Yaşayan Etnik Topluluklar Dillerinin Kullanılması Alanında Milli Yasa Mevzuatına Dair Rehber*, Açık Toplum Makedonya Enstitüsü Vakfı Yayınları, Üsküp, 2009, s.26.

veren okullar kapatılmıştır.⁵⁴ Makedonya hükümeti tarafından burada yaşayan Torbeşlerin⁵⁵ Türk olmadıkları gerekçesiyle Türk nüfusuna eklenmeleri engellenmiş ve Türkçe eğitim isteklerine de izin verilmemiştir.⁵⁶ 1997'de de Gostivar'daki Türk nüfusunun %20'nin altında olduğu bahanesiyle resmi dairelerde Türkçe kullanımı yasaklanmıştır.⁵⁷ Bu bilgileri teyit edip desteklemesi açısından 2008'de Makedonya Yerel İdare Birimleri Birliğinin verilerinde Türkçenin sadece Gostivar ve Debre'de resmi dil olarak kullanıldığı bilgisi önem arz etmektedir.⁵⁸

Bölgede 2001'de baş gösteren Makedon-Arnavut iç çatışması sonucunda imzalanan Ohri Çerçeve Anlaşmasıyla Türkçe ve Türkçe eğitim önündeki bazı engeller kısmi olarak kaldırılmıştır. Böyle olumlu bir gelişmeye rağmen Makedonya'da Türkçe eğitim konusunda sıkıntılar yaşanmaya devam etmiştir. Zira Türk nüfusunun %20'nin altında kaldığı yerlerde de Türkçenin resmi dil olarak kullanılmasına dair yasal düzenleme halen yapılmamıştır. Buna rağmen anlaşma metninde Arnavutçanın parlamento, komisyonlar ve önemli sayılan belgelerde kullanılmasına karar verilmiştir. Ayrıca Makedon Polis Teşkilatındaki Arnavut sayısında da artışa gidilirken, Türkler konusunda ise hiçbir olumlu adım atılmamıştır. Bu nedenle Türkler ve diğer milletler anlaşma metninin sadece Makedonya Cumhuriyeti nüfusunun çoğunluğunu oluşturan ve çatışmanın nedeni olan Makedonlar ile Arnavutların isteklerine cevap verdiğini iddia etmişlerdir. Ayrıca diğer azınlıkların barış sürecine katılmasına izin verilmeyip, isteklerine de yüz çevrildiği de belirtilmiştir.⁵⁹

Lakin 20. asır boyunca yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen Makedonya'da Türkçe eğitim devam edebilmiştir. Bu konuda ilköğretim ve lise seviyesindeki eğitim dili, Türk öğretmen ve

⁵⁴ Nuredin, "Dünden Bugüne Makedonya...", s.183.

⁵⁵ Zaman içinde dil özelliklerini yitirmiş Türkler olarak kabul edilen topluluk.

⁵⁶ Nuray Kayadibi, "Balkanlarda Türkçe Eğitimi ve Öğretimine Genel bir Bakış", (ed.) Mustafa Arslan, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiriler Kitabı*, Saraybosna, 2013, s.132.

⁵⁷ Gökdağ, "Balkan Türklüğünün Dil ...", s.308.

⁵⁸ Yanevski, s.53.

⁵⁹ Güner Şabani, *2001 Makedonya Etnik Çatışması Ve Çözümü: Çerçeve Anlaşmasına Giden Süreç*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, s.107-134.

öğrencilerin sayıları, Türkçe eğitim verilen okul ve sınıf sayıları yıllara göre değişim gösterse de ülkedeki Türkçe eğitimin istatistikî durumunu tespit edebilmekteyiz. Bu istatistikî veriler ışığında Makedonya'daki Türkçe eğitimin ulaştığı noktayı, ülkede diğer dillerde verilen eğitim şartlarıyla da karşılaştırma yapabilme şansına sahibiz. Bu doğrultuda ülke genelindeki eğitimle ilgili ulaşabildiğimiz istatistikî veriler ilköğretim ile lise seviyelerine ayrılarak farklı tablolar eşliğinde aşağıda aktarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 4. Makedonya'da İlköğretim Seviyesindeki Türkçe Eğitim Verileri 1945-2014⁶⁰

Yıllar	Öğrenci	Sınıf	Öğretmen	Okul
1945-46	6.702	131	125	55
1946-47	6.702		123	65
1947-48	7.280		165	71
1948-49	10.722		165	71
1949-50	12.621		249	100
1950-51	12.493		237	100
1954-55	11.406	398	346	119
1960-61	6.410		168	70
1964-65	5.874	183	182	190
1970-71	5.617		203	55
1980-81	5.362		225	54
1992-93	5.172		289	54
1994-95	5.340		264	
1995-96	5.612		229	54
2000-01	6.061	251		56
2001-02	5.874	249	316	55
2002-03	5.825	258	326	57
2003-04	5.712	272	361	57
2004-05	5.602	274	370	57
2005-06	6.972	353	472	60
2006-07	6.107	318	413	61
2008-09	5740	318	464	60
2009-10	6062	348	514	62

⁶⁰ Makedonya Cumhuriyeti Devleti İstatistik Ofisinin 25.4.2010, 29.4.2011, 27.4.2012, 2.4.2013, 2.4.1014, 2.4.2015, 3.4.2015 tarihli istatistik raporları; S. Adamcevska, "Obrazovanieto i mladite vo Republika Makedonija", Evropski Centar za Malcinski Prasanja. http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/workshop/tesee/dokumenti/Izvestaj%2001%202004.pdf, 2004, s.11-31; Süleyman Baki, *Makedonya'da İlkokul ve Lise Türkçe Eğitimindeki Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Matüsiteb Yayınları, Üsküp, 2009, s.14.

2010-11	6043	352	545	63
2011-12	5790	344	593	63
2012-13	5815	348	604	63
2013-14	5821	374	620	63

4 numaralı tablodaki veriler ışığında 1945'ten 1955'e kadar geçen 10 yıllık sürede Makedonya'da ilköğretim seviyesinde Türkçe eğitim görebilen öğrenci sayısında yaklaşık %71 seviyesinde ciddi bir artışın olduğu anlaşılmaktadır. Lakin 1946'dan 1996 yılına dek geçen sürede öğrenci sayısında tam tersi istikamette yaklaşık %49'luk bir düşüşün yaşandığı görülmüştür. Yine tarihler 1996'dan 2006'ya doğru ilerlediğinde her yıl belirli bir miktarda artışın yaşandığı fark edilmekle birlikte, bu artışın en üst seviyeye ulaştığı 2006 yılındaki öğrenci sayısının bile 1945 yılındaki öğrenci sayısına ulaşamadığı belirlenmiştir. Türkçe eğitim alan öğrenci sayısındaki oranlarda yaşanan bu düşüşün bariz sebepleri arasında, bölgede Türk ve diğer azınlıklara karşı sergilenen baskıcı, yasaklayıcı ve göçe zorlayıcı tutum ve politikalar gösterilebilir. Özellikle 1954 sonrasındaki keskin düşüşün en temel nedeni de bu tarihlerde bölgeden kaçışın artması ve Türkiye başta olmak üzere birçok ülkeye göçlerin artması oluşturmaktadır. Türkçe eğitim gören öğrenci sayısında 1954 seviyesine ancak 2005-2006 eğitim yılında gelinebilmiştir. 1945-1996 yılları arasında Türkçe eğitim verilebilen okul, sınıf ve eğitimde görev alabilen Türk öğretmenlerin sayılarında da benzer artış ve azalma oranları görülürken, 2000'den 2014 yılına dek geçen sürede her aşamada yetersiz ve oldukça zayıf görülse bile sistemli bir artışın yaşandığı da söylenmelidir. Lakin gerek öğrenci gerek okul ve Türkçe sınıflar ile Türk öğretmenlerin sayısında 1945-1955 yılları arasındaki oranlara ulaşılammıştır.

Yine Makedonya'daki Türkçe eğitimin geldiği noktayı daha iyi anlayabilmek ve bu durumu ülkedeki diğer etnik unsurların eğitim içindeki sayısal verileriyle karşılaştırabilmek açısından hazırladığımız aşağıdaki 5 numaralı tablodan da bazı çıkarımlar sağlayabilmekteyiz. Ayrıca elde ettiğimiz veriler sayesinde ülke genelindeki ilk ve orta öğretim ile lise seviyesindeki öğrenci sayıları, kendi dillerinde eğitim alabildikleri okul ile sınıf sayıları ve kendi etnik kökenlerinden gelen kişilerin eğitim sistemi içerisinde istihdam edilebildikleri oranlarla karşılaştırma sağlayabilmekteyiz.

2006'da Makedonya Cumhuriyeti'nin eğitim sistemi yeniden okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve üniversite eğitimi şeklinde düzenlenirken, 2007 itibariyle dokuz yıllık ilköğretim ve dört yıllık lise öğrenimi de zorunlu hale getirilmiştir.⁶¹ Böylelikle 2007-2008 eğitim yılı sonundan 2013-2014 eğitim yılı sonuna kadar geçen süre itibariyle ülkede ilk ve orta öğretim seviyesinde Türkçe eğitim alan öğrencilerin sayısında; 2009-2011 eğitim yıllarındaki kısmi bir artış görülmesine rağmen, 2011-2013 eğitim yılı sonunda düşüş olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı seviyede eğitim alan Makedon ve Arnavut öğrencilerin sayısında 2008-2009 eğitim yılının sonundan 2013-2014 eğitim yılının sonuna kadar geçen sürede her geçen yıl kısmi de olsa bir düşüşün olduğu görülmektedir.

2013-2014 eğitim yılına gelindiğinde ilk ve orta öğretim seviyesindeki öğrenci sayıları ülkedeki toplam öğrenci sayılarıyla karşılaştırıldığında ise; ülkedeki toplam öğrenci sayısının yaklaşık %63,9'luk kısmını Makedon, yaklaşık %32,4'lük kısmını Arnavut, yaklaşık %3,2'lik kısmını Türk ve yaklaşık %0,4'lük kısmını da Sırp öğrencilerin oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Aynı tarihler içinde okullarda oluşturulan Türkçe sınıflarının sayısında ise devamlı bir artış görülmüştür. Bu artış kendisini okullarda eğitim öğretim faaliyetlerinde istihdam edilen Türk öğretmenlerin sayısında da belirgin bir şekilde göstermiştir. Böylelikle açılan her yeni Türkçe sınıfı eğitim sistemi içerisinde yeni bir Türk öğretmene de istihdam sağlayabilmektedir. Bu vesileyle Türkçe eğitimin, Makedon eğitim sisteminin ilk ve orta öğretim seviyesinde hem öğrenci hem okullarda açılan Türkçe sınıf ve yine bu okullarda istihdam edilen Türk öğretmenler bazında düşük seviyede de olsa genel bir artış gösterdiği söylenebilir. Bu durum doğal olarak beraberinde Makedon devlet okulları içinde Türkçe eğitim yapan okul sayısındaki artışı da getirmiştir. Geçen altı eğitim yılından sonra ülke genelinde Türkçe eğitim yapan okul sayısında 3 okulla artış sağlanabilmiştir. Yine 2008-2009 eğitim yılının sonundan 2013-2014 eğitim yılının sonuna kadar geçen sürede, Makedon öğrencilerin kendi dillerinde eğitim aldıkları sınıf sayılarında ise bir gerileme

⁶¹ Ayfer Arif, *Makedonya Cumhuriyetinin Azınlık Politikası Ve Eğitime Etkisi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s.36-37.

görüldürken, Arnavut öğrencilerin sınıf sayılarında ise bir durağanlık tespit edilebilmiştir. Lakin Sırp öğrencilerin kendi dillerinde eğitim aldıkları sınıf sayılarında ise aynı tarihler için gözle görülür bir artış söz konusu olmuştur. Her iki paragrafta da karşılaştığımız bu durum yine her iki milli unsurun nüfus artış hızındaki durağanlık ve çocuklarını okula gönderme alışkanlıklarıyla açıklanabilir.

2013-2014 eğitim yılına gelindiğinde ilk ve orta öğretim seviyesindeki okullarda kendi dillerinde eğitim alabilecekleri sınıf sayıları ülkede açılan toplam sınıf sayısı ile karşılaştırıldığında ise; toplam sınıf sayısının yaklaşık %64.2'lik kısmının Makedonca, yaklaşık %31.8'lik kısmının Arnavutça, yaklaşık %3.5'lik kısmının Türkçe ve yaklaşık %0.4'lük kısmının da Sırpça sınıfların oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Yine 2008 yılından 2013 yılı sonuna değin Makedon eğitim sistemi içerisindeki öğretmenlerin sayıları karşılaştırıldığında ise hem Makedon hem de Arnavut kökenli öğretmenlerin sayısında %10'luk bir artış görülmüştür. Türk ve Sırp kökenli öğretmenlerin eğitim sistemindeki istihdamlarında ise yaklaşık olarak %45'lik bir artış söz konusu olmuştur. Lakin yine 2013-2014 eğitim yılı sonuna gelindiğinde ve ülke genelindeki etnik kökenlerine göre istihdam edilen öğretmen sayıları karşılaştırıldığında yaklaşık %65.1'lik Makedon, yaklaşık %30.9'luk Arnavut, yaklaşık %3.5'lik Türk ve yaklaşık %0.4'lük Sırp öğretmen şeklindeki bir dağılım ortaya çıkmaktadır.

Fakat tüm bu istatistikî verilerin ışığında yaptığımız karşılaştırma ve yorumlarda, Balkanların genelindeki ülkelerde ve Makedonya'daki çok dilli etnik ve idari yapı konusu göz ardı edilmemelidir. Yine ülke genelindeki farklı etnik kökenli insanların genel nüfus içerisindeki oranı da gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle etnik köken bağlamında gerek öğrenci ve gerekse de öğretmen sayılarında farklılıklar söz konusu olabilir.

Sonuç olarak Makedonya genelindeki ilk ve orta öğretim seviyesindeki eğitim sistemi içerisinde Makedon ve Arnavut kökenli öğrenci ve öğretmenlerin oldukça etkili bir sayıya ulaştığı ortaya çıkmaktadır. Geriye kalan Türk ve Sırp öğrenci ve öğretmenlerinin sayısının da oldukça geride kaldığı lakin her geçen yıl belirli bir ivmede artış gösterebildiği de söylenebilmektedir.

Tablo 5. İlk ve Orta Öğretim Seviyesinde Türkçe İle Diğer Dillerin Eğitim Bilgileri⁶²

	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14
Makedon Öğrenci	137.467	133.468	130.200	127.336	125.057	122.929
Arnavut Öğrenci	71.436	69.034	65.121	64.123	62.660	61.298
Türk Öğrenci	5740	6062	6043	5790	5815	5821
Sırp Öğrenci	435	416	550	520	523	493
Toplam Öğrenci	215.078	208.980	201.914	197.859	194.055	190.541
Makedonca Sınıf	6924	6812	6773	6846	6810	6853
Arnavutça Sınıf	3440	3426	3403	3456	3453	3394
Türkçe Sınıf	318	348	352	344	348	374
Sırpça Sınıf	31	36	39	39	46	43
Toplam Sınıf	10.713	10.622	10.567	10.685	10.657	10.664
Makedonca Öğretmeni	10.569	10.656	11.062	11.181	11.291	11.474
Arnavutça Öğretmeni	5080	5174	5242	5365	5436	5447
Türkçe Öğretmeni	464	514	545	593	604	620
Sırpça Öğretmeni	65	59	97	94	93	83
Toplam Öğretmen	16.025	16.403	16.946	17.233	17.424	17.624
Eğitim Dili Makedonca Olan Devlet Okulları	734	729	731	730	731	729
Eğitim Dili Arnavutça Olan Devlet Okulları	287	289	288	287	291	291
Eğitim Dili Türkçe Olan Devlet Okulları	60	62	63	63	63	63
Eğitim Dili İngilizce Olan Devlet Okulları	7	7	7	7	8	8
Toplam Okul⁶³	991	990	990	986	990	990
Özel Okul / Sınıf / Öğrenci	45 / 171 / 1054	44 / 180 / 1075	44 / 172 / 1039	44 / 175 / 992	45 / 170 / 908	45 / 174 / 809

⁶² Makedonya Cumhuriyeti Devleti İstatistik Ofisinin 25.4.2010, 29.4.2011, 27.4.2012, 2.4.2013, 2.4.2014, 2.4.2015, 3.4.2015 tarihli istatistik raporları.

⁶³ Bazı okullarda iki veya üç dilde eğitim yapıldığından, toplam okul sayılarında farklılıklar oluşmaktadır.

Tablo 6. Lise Seviyesinde Türkçe Eğitim Bilgileri 2000-2007⁶⁴

Yıllar	Öğrenci Sayısı	Sınıf Sayısı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı
2000-2001	646	22	5	87
2001-2002	694	23	5	102
2002-2003	762	25	5	91
2003-2004	925	30	7	122
2004-2005	1090	36	8	112
2005-2006	1128	40	8	131
2006-2007	1216	41	8	107

Tablo 6'daki veriler ışığında Makedonya'da 2000-2007 yılları arasında lise seviyesinde öğrenim gören Türk öğrencilerin sayısında her geçen yıl bir artış söz konusudur. Verilerin ışığında 2000-2001 eğitim yılı sonundan 2006-2007 eğitim yılı sonuna kadar geçen sürede Türk öğrencilerin sayısında yaklaşık olarak %88.2'lik bir artış gerçekleşmiştir. Ülke genelinde Türkçe açılan sınıf sayısında yaklaşık %86.3'lük bir artış görülürken, okul sayısındaki artış ise %60'a varmıştır. En nihayetinde de istihdam edilen Türk öğretmenlerin sayısında da yaklaşık olarak %22.9'luk bir artış söz konusu olmuştur.

Tablo 7. Lise Seviyesinde Türkçe İle Diğer Dillerin Eğitim Verileri⁶⁵

	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14
Makedon Öğrenci	66.706	65.599	63.526	62.029	59.841	56.746
Arnavut Öğrenci	23.914	26.028	26.563	26.377	25.953	24.823
Türk Öğrenci	1465	1476	1542	1600	1545	1.710
Sırp Öğrenci	1079	1181	1217	1161	1243	1.584
Toplam Öğrenci	93.164	94.284	92.848	91.167	88.582	84.827
Makedonca Sınıf	2394	2417	2395	2407	2405	2371
Arnavutça Sınıf	781	853	912	923	927	926
Türkçe Sınıf	55	59	61	67	64	74
İngilizce Sınıf	65	69	73	68	71	86
Toplam Sınıf	3295	3398	3441	3465	3467	3457

⁶⁴ Adamcevska, s.11-31, Baki, s.14-16; Rahman, s.48.

⁶⁵ Makedonya Cumhuriyeti Devleti İstatistik Ofisinin 25.4.2010, 29.4.2011, 27.4.2012, 2.4.2013, 2.4.1014, 2.4.2015, 3.4.2015 tarihli istatistik raporları.

Makedonca Öğretmeni	4918	4816	5015	5068	4904	4972
Arnavutça Öğretmeni	1557	1795	1819	1867	2156	1985
Türkçe Öğretmeni	175	208	144	157	184	226
İngilizce Öğretmeni	182	189	219	206	198	238
Toplam Öğretmen	6832	7008	7197	7298	7442	7421
Eğitim Dili Makedonca Olan Devlet Okulları	734 ⁶⁶	99	101	98	99	96
Eğitim Dili Arnavutça Olan Devlet Okulları	33	35	34	36	37	36
Eğitim Dili Türkçe Olan Devlet Okulları	10	10	10	11	11	12
Eğitim Dili İngilizce Olan Devlet Okulları	7	7	7	8	8	11
Toplam Devlet Okulu⁶⁷	110	110	114	113	113	115
Özel Okul / Sınıf / Öğrenci	4 / 49 / 283	4 / 51 / 305	4 / 52 / 309	4 / 56 / 284	4 / 57 / 289	4 / 58 / 279
Dini Okul / Sınıf / Öğrenci	2 / 29 / 569	2 / 34 / 639	2 / 13 / 222	2 / 13 / 237	2 / 13 / 234	2 / 13 / 226

Tablo 7'deki veriler doğrultusunda 2008-2013 yıllarında Makedonya'da lise düzeyindeki Türkçe ve diğer dillerdeki eğitim konusuna da kısaca değinecek olursak; 2008'de ülke genelindeki tüm lise öğrencileri arasında Makedon öğrenciler yaklaşık %71.6 ve Arnavut öğrenciler yaklaşık %25.6 iken Türk öğrenciler yaklaşık %1.5 ve Sırp öğrenciler de %1.1 oranında yer almışlardır. Yine 2008'de ülke genelinde lise seviyesindeki bütün okullarda yer alan sınıflar içinde Makedonca açılan sınıf sayısı yaklaşık %72.6 oranında, Arnavutça açılan sınıf sayısı yaklaşık %23.7 oranında, Türkçe açılan sınıf sayısı yaklaşık %1.6 oranında ve İngilizce açılan sınıf sayısı da %1.9 oranında olmuştur. Son olarak da yine aynı yıl ülke genelindeki öğretmenlerin toplam sayısına Makedon öğretmenlerin oranı %71.9, Arnavut öğretmenlerin oranı %22.7 şeklinde iken Türk öğretmenlerin oranı ise yine düşük seviyelerde %2.5'da kalmıştır.

⁶⁶ İstatistik raporunda verilen bu sayının sehven hatalı yazıldığı düşüncesindeyiz. Lakin ülke genelindeki okul sayısının bu seviyede olması mümkün değildir.

⁶⁷ Bazı okullarda iki veya üç dilde eğitim yapıldığından, toplam okul sayılarında farklılıklar oluşmaktadır.

2013'e gelindiğinde ise; Makedonya'da lise seviyesinde eğitim gören tüm öğrenciler arasında Makedon öğrencilerin oranı yaklaşık %66.8, Arnavut öğrencilerin oranı da yaklaşık %29.2 iken Türk öğrencilerin oranı ise sadece yaklaşık %2.01'de kalmıştır. Yine 2013'te ülke genelinde açılan tüm sınıflar içerisinde Makedonca sınıf sayısının oranı yaklaşık %68.5, Arnavutça açılan sınıf oranı da yaklaşık %26.7 olmuşken Türkçe sınıf oranı ise yaklaşık %2.1 olarak kaydedilmiştir. Son olarak da ülke genelindeki öğretmenlerin sayısına Makedon öğretmenlerin oranı yaklaşık %66.9, Arnavut öğretmenlerin oranı da yaklaşık %26.7 şeklinde iken Türk öğretmenlerin oranı ise yine düşük seviyelerde kalarak yaklaşık %3.04'te kalmıştır. Genel olarak Türklerin Makedonya'da lise seviyesindeki Türkçe eğitimleri konusunda 2013 yılında 2008'e göre ve Türk öğrencilerin kendi sayılarında %14.3, Türkçe açılan sınıfların sayısında %25.6 ve Türk öğretmenlerin eğitimde görev almalarında ise %22.5 oranında bir artış yaşanmıştır. Ayrıca bu istatistiklere dayanarak Makedonya'da yaşayan Türklerin eğitim seviyelerinin çok düşük olduğu ve tahsile pek fazla önem vermediklerini de söylemek mümkündür. Bu durumun temel nedeni olarak sadece Makedon siyasi iradesinin yürüttüğü yanlış politikalar görülmemelidir. Lakin 20. asrın başlarından itibaren Balkan Yarımadasından dünyanın değişik birçok coğrafyasına etnik göçler gerçekleşirken günümüzdeki göçün ana nedeni ise iktisadi imkânsızlıklar ile gelir seviyesindeki düşüklüktür. Diğer nedenler arasında ise Makedon devlet okullarının yeterli sayıda dersliğinin ve Türkçe eğitim verebilecek yeterli sayıda öğretmenin olmaması ile Türk ailelerin Türkçe eğitim konusunda gerekli ölçüde bilinçlendirilmemesi de gösterilmelidir. Bunların dışında Makedonya Devletinin gerekli eğitim materyallerini sağlayamaması, yeterli sayıda okul ve Türkçe sınıfını açmaması ne yazık ki Türk ailelerin çocuklarının Arnavutça veya Makedonca eğitim veren okullara yönelmesine neden olmuştur. Bu gibi nedenler de Makedonya'da Türklerin adillerinde eğitim konusunda ne gibi sıkıntılar yaşadığını net bir şekilde gözler önüne sermektedir.⁶⁸

Yinede Makedonya'daki toplumun etnik manada yapısal durumunu fark ederek bu bağlamda değişik dillerde eğitim

⁶⁸ Necati Çayırılı, "Günümüzde Makedonya Türkleri", Edit.Osman Karatay, (ed.) Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, C.2, KaramVadi Yayınları, İstanbul, 2007, s.280-281.

kitaplarının hazırlanması noktasında, Makedonya Eğitim Bakanlığının son yıllarda başlattığı olumlu sayılabilecek gelişmelerden de söz etmek gerekir. Bu gelişmeler kendisini 2005-2006 eğitim yılından günümüze ortaöğretim ve lise düzeyinde okutulan tarih ders kitaplarının ayrıca ve Türkçe olarak da hazırlanmasında göstermiştir. Bu düzenleme bölgede yaşayan Türkleri oldukça memnun ederken, Makedonya Cumhuriyetinin anadilde eğitim konusundaki bu yaklaşımı bölgedeki diğer devletlere de önemli bir örnek teşkil etmiş ve Balkanlarda eğitim ile insan hakları alanlarında önemli bir adım olarak kabul görmüştür. Lakin Türkçe tarih ders kitaplarındaki aktarılan bilgi ve verilerin mutlak surette uluslararası normlara uygun, objektif, devletin stratejik menfaatleriyle paralellik göstermekle birlikte abartılı milliyetçiliklerden uzak ve doğru bir tarihsel bakışa sahip olması da önemli bir zorunluluktur. Maalesef az önce izah ederek övdüğümüz Türkçe tarih ders kitaplarındaki verilerle Makedonya'da yaşayan Türk gençlerinin kendi tarihsel süreçleri hakkında doğru ve tarafsız bilgileri kazanamayacakları gerçeği yapılan araştırmalar neticesinde anlaşılmıştır. Bu nedendir ki bu tarzda hazırlanmış ve genç zihinlerde tarihsel farkındalık oluşturacak kitapların büyük bir titizlik ile reel bilgilerle hatta ilişkili ülkeler arasında oluşturulabilecek ortak komisyonların çalışmalarıyla desteklenerek hazırlanması elzemdir.⁶⁹

D. Makedonya Türklerinde Sosyal ve Kültürel Hayat

Balkanlar şekliyle adlandırılan topraklarda uzun yıllar egemen olan siyasi boşluk ile bu halin beraberinde getirdiği sıkıntılı hayat koşulları, Osmanlı Türklerinin bu toprakları fethetmesiyle birlikte makûs talihini değiştirme şansına kavuşmuştur. Osmanlılarla birlikte yönetimleri altındaki gayrimüslimlerin dini kurumları, fetih öncesi adetleri, vergileri ve yerel kurumları da korunmuştur.⁷⁰ Nitekim bu durum en genel kabul şekliyle Balkanlarda *Osmanlı Barışı* ve huzuru şeklinde adlandırılmıştır. Lakin Osmanlı Türklerinin siyasi egemenliklerini Balkanlardan çekmek zorunda kalmasıyla birlikte bölgeye tekrar hâkim olan huzursuzluk, asayişsizlik, adaletsizlik ve

⁶⁹ Selçuk Ural, "Makedonya'da 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk Algısı", *Tarih Okulu Dergisi*, S.XIX, 2014, s.822-823.

⁷⁰ Halil İnalçık, "Türkler Ve Balkanlar", *Balkanlar Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, İstanbul, 1993, s.26.

baskıcı yönetim anlayışı tezahürlerini günümüze değin hissettirmektedir.

Balkanların çeşitli bölgelerinde yaşayan Türklerin karşılaştığı gibi Makedonya topraklarında hayatlarını sürdürmeye çalışan Türkler de milli yapıları, anayasal statüleri, eğitim hakları, dini, içtimai, kültürel ve iktisadi faaliyetleri konularında büyük baskılar hissetmişlerdir. Bir yandan yoğun asimilasyon faaliyetleri ile Makedon ve Arnavutların aşırı milliyetçiliği arasında sıkışıp kalan Türkler diğer yandan da varlık emareleri olan Osmanlı mimari eserlerinin tahrip edilmesiyle de tam bir keşmekeşliğin ortasında kalmıştır. 20. asrın son çeyreğine kadar Balkanlardan başta Türkiye olmak üzere farklı birçok ülkeye gerçekleşen yoğun göç ile birlikte bölgede sayıları gittikçe azalan Türkler, be sebeple benlikleri ve insani haklarını koruyabilmek için yoğun bir mücadeleye girişmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Osmanlı idaresi sonrasında bölgede ictimai ve kültürel alanlarda varlık mücadelelerini sürdürmeye çalışan Türkler, yazılı basın faaliyetlerine ilk olarak Sırp Hırvat Sloven Krallığı döneminde başlamıştır. Varlıklarını ve bu uğurda seslerini Türkçe duyurmak maksadıyla başlattıkları bu yayın mücadelelerinde baskılar neticesinde birçok yayın organının kapatılmasına rağmen Makedonya'da günümüze kadar sayısız gazete ve dergi çıkarmayı başarabilmişlerdir. Makedonya'da ilk kez yayın hayatına başlayan ve günümüzde de varlığını koruyabilmiş bazı Türkçe yayınlar aşağıdaki tabloda aktarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 8. Makedonya'da Çıkarılan Türkçe Yayın Organları⁷¹

Yayının İsmi	Tarihleri	Yayının İsmi	Tarihleri
Rehber (Gazete)	1919-1920	Tomurcuk (Dergi)	1957
Uhuvvet (Gazete)	1920-1921	Sesler (Dergi)	1960
Hak (Gazete)	1920	Üsküp'te İzler (Dergi)	1967-68
Hak Yolu (Gazete)	1925	Vardar (Dergi)	1994
Mücadele (Gazete)	1925	El-Hilal (Gazete)	1987-1994
Sosyalist Fecri (Gazete)	1920	Zaman (Gazete)	1994
Yeni Vakit (Gazete)	1925	Ekol (Dergi)	1998

⁷¹ Ömer Turan "Makedonya'da Türk Varlığı Ve Kültürü", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, 1996, s.27; Necati Demir-Nuray Kayadibi, "Makedonya'dan Uzanan Türkçe Bir Köprü Köprü Dergisi", *Journal of World of Turks*, V.4, S.3, 2012, s.9-10; Çayırılı, "Makedonya...", s.449; Rahman, s.24-25; Oktay, "Çözülemeyen Düğüm...", s.148-149; Hafız, "Yugoslavya'da Türkçe Öğretim...", s.245.

Sadayı Millet (Gazete)	1927-1929	Birlik (Gazete)	1944-2003
Birlik (Gazete)	1925	Yeni Balkan (Gazete)	2003-Halen
Işık (Gazete)	1927-1929	Köprü (Dergi)	2002
Doğru Yol (Gazete)	1937	Kardelen (Çocuk Dergisi)	2009-Halen
Yeni Kadın (Dergi)	1949	Hikmet (Dergi)	2003-Halen
Pioner (Gazete)	1950	Dere (Dergi)	2003-2005
Sevinç (Dergi)	1951	Ufuk (Dergi)	2009

Makedonya’da Türkler yine eğitim, kültür, örf, folklor ve yardımlaşma gibi konularda hem birlik beraberlik duygularının pekişmesi hem de istek ve önerilerini yüksek sesle dile getirebilmek için sivil toplum kuruluşları da kurmuşlardır. Bu vesileyle ilk olarak kurulan bazı sivil toplum kuruluşları aşağıdaki tablo ile aktarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 9. Yugoslavya Döneminde Kurulan İlk Türk Sivil Toplum Kuruluşları⁷²

S.T.K. İsmi	Kuruluş	S.T.K. İsmi	Kuruluş
Sebat Futbol Kulübü	1924	Yeni Yol Kültür ve Güzel Sanatlar Derneği ⁷³	1966
Üsküp Türkleri Yardım Cemiyeti	1939	Resne Kardeşlik Kültür ve Güzel Sanatlar Derneği	1968
Yücel Teşkilatı	1942	Gostivar Altın Parmaklar Derneği	1976
Zafer Kültür ve Spor Kulübü	1946	Mermeri Futbol Kulübü	1977
Murgovest Spor Kulübü	1947	Valandova Bahar Kültür ve Güzel Sanatlar Derneği	1980
Üsküp Türk Kültür ve Sanayi-i Nefise Cemiyeti	1948	Kırçova/Lisiçani Kardeşlik Futbol Kulübü	1982
Gostivar Şefkat Derneği	1948	İzvari Futbol Kulübü	1984
Türk Yazarlar Cemiyeti	1950		

Lakin bu sivil yapılar öncülüğünde kurulan teşkilatlanmaların çoğunun hem bölgesel hem de merkezi yönetimlerin baskıları neticesinde faaliyetleri durdurulmuştur. Bu sivil toplum kuruluşları içinden özellikle Yücel Teşkilatı 1947’de yasa dışı bir örgüt olarak ilan edilip yöneticileri yargılanmış ve ağır cezalar alarak bazıları

⁷² MATÜSİTEB, 2015 Yılı Makedonya Dernekler Listesi Raporu; Çayırılı, "Günümüzde Makedonya Türkleri...", s.281-282.

⁷³ Bu sivil toplum kuruluşu aslında 1948 yılında kurulan Üsküp Türk Kültür ve Sanayi-i Nefise Cemiyetinin devamı olarak kurulmuştur.

idam edilmiştir. Tek başına bu örnek bile Yugoslavya'nın günümüz Makedonya bölgesindeki Türklerin milli ve manevi değerlerine, örf ve adetlerine sahip çıkmaları hususunda ne denli zorluklarla karşı karşıya kaldıklarını gözler önüne sermektedir. Bu yıllardan Makedonya'nın bağımsız devlet olarak ilan edildiği 1991'e kadarki dönemde Makedonya Türklerinin kurduğu yardımlaşma, folklor, kültür merkezi ve dernekler arasında Üsküp'teki Yeni Yol ve Orhan Veli Kanık, Kalkandelen'deki Yeni Hayat, Gostivar'daki Güven ve Ohri'deki Kardeşlik gibi kuruluşlar sayılabilir.⁷⁴

Yugoslavya'nın dağılmasıyla (1991-1992) birlikte Makedonya'da Türk sivil toplum kuruluşları kurulmaya devam etmiştir. 2003'e gelindiğinde ise bir arada olup seslerini daha gür çıkarabilmek maksadıyla Makedonya genelinde yaklaşık 40 Türk sivil toplum kuruluşunun bir çatı altında toplanarak Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliğini (MATÜSİTEB) kurduğu bilinmektedir. Bu vesileyle aşağıdaki tabloda MATÜSİTEB'in kuruluşuna kadar geçen sürede kurulan bazı Türk sivil toplum kuruluşları aktarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 10. Makedonya Döneminde Kurulan Bazı Türk Sivil Toplum Kuruluşları⁷⁵

S.T.K. İsmi	Kuruluş	S.T.K. İsmi	Kuruluş	S.T.K. İsmi	Kuruluş
Millenium Eğitim Kültür Derneği, (Gostivar/Vrapçište).	1993	Kocatürk Derneği, (Debre/Kocacık).	2003	MATÜKAT, (Gostivar).	2007
Karacöğlan Kültür ve Güzel Sanatlar Derneği, (Konçe).	1993	Yeni Hayat Derneği, (Kalkandelen).	2003	Mevlana Derneği, (Radoviş).	2007
HID-BAH-ŞEN, (Valandova/Çalıklı).	1994	Abdi Bayraktar Derneği, (Kırçova/Lisiçani).	2004	Oğullar Derneği, (Gostivar).	2007
Türk Kadınlar Teşkilatı, (Gostivar).	1997	Güven Derneği, (Gostivar).	2004	Türk Bairi Derneği, (Pehçova/Tsrnik).	2007
Karabey Mahalle Derneği, (Ohri).	1998	Selamet Derneği, (Gostivar/Vrapçište).		Hacegan Derneği, (Resne).	2009
Türk Kadınlar Teşkilatı (Hayat), (Ohri/Struga).	1999	Tek Derneği, (Gostivar/Vrapçište).	2004	Paşa Derneği, (Gostivar).	2009
Türk Kadınlar Derneği (Derya),	1999	Yakup Efendi Derneği, (Pirlepe/Debrešte).	2004	Bereket Derneği, (Struga/Labunište).	2009

⁷⁴ Bilgin Çelik, *Dağılan Yugoslavya Sonrasında Kosova ve Makedonya Türkleri*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2008, s.86-88.

⁷⁵ MATÜSİTEB, 2015 Yılı Makedonya Dernekler Listesi Raporu.

(Üsküp).					
ADEKSAM, (Gostivar).	1999	İstikbal Derneği, (Skudrinje).	2004	TÜMEB, (Üsküp).	2010
Şefkat Yardımlaşma Derneği, (Gostivar).	2000	Gayret Derneği, (Kırçova).	2005	Genç Kalemler Derneği, (Gostivar/Banitsa).	2010
Kardeşlik Derneği, (Usturumca).	2001	Lütfü Türkan Derneği, (Gostivar).	2005	Umut Yolu Derneği, (Kırçova).	2010
Niyazi Bey Eğitim Kültür ve Sanat Derneği, (Resne).	2001	Atatürkçü Düşünce Derneği, (Üsküp).	2006	Vefa Maale Derneği, (Radoviş).	2010
Makedonya Türkçe Medya Geliştirme Derneği	2001	Hamidiye Medresesi, (İştıp).	2006	Yeni Nesil Derneği, (Üsküp/A.Koliçan).	2010
Anadolu Kalkınma Vakfı	2001	İstikbal Derneği, (Kırçova/Plasnitsa).	2006	Ali Bey Derneği, (Vasilovo/Gradoşor).	2011
Ensar Kültür ve Yardımlaşma Derneği, (Üsküp).	2002	Jupa Türkleri Derneği, (Jupa/Novak).	2006	Dost Eli Derneği, (Ustrumca/Bansko).	2011
Namık Efendi Derneği, (Gostivar/Yukarı Banitsa).	2002	Hayat Reka Derneği, (Mavrova ile Rostuşe).	2006	Doyranlı Derneği, (Doyran/Eski Doyran).	2011
Köprü Kültür Sanat ve Eğitim Derneği, (Üsküp).	2002	Hizmet Derneği, (Kalkandelen/Tearçe).	2007	Şar Dağı Derneği, (Üsküp).	2011
MATÜSİTEB, (Üsküp).	2002	Kalkan Derneği, (Kalkandelen).	2007	AÇED, (Üsküp).	2012
Işık Derneği, (Yeni Doyran).	2003	M.Kemal Atatürk Derneği, (Manastır).	2007	İmago Plus, (Üsküp).	2012

Ülke genelinde 5000'in üzerinde sivil toplum kuruluşunun varlığından bahsedilirken bunların 50'ye yakını Türklere kurduğu bilinmektedir.⁷⁶ 2015 itibariyle ise MATÜSİTEB'e üye olup şehir temelli hizmet veren 65 sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Nihayetinde Makedonya'da Türk toplumu bu tarzda kurdukları sivil toplum kuruluşlarıyla ülke çapında kendilerini ilgilendiren eğitim, inanç, örf, adet, gelenek, yardımlaşma gibi birçok konu ile gelecekleri hakkında ortak fikir ve faaliyet alanı oluşturabilmektedir.

Makedonya'da ilk Türkçe radyo programı da Köprülü'ye bağılı bir Türk köyü olan Vranovça'da 28 Aralık 1944'te 15'er dakika olarak başlamıştır. Savaş sonrası Üsküp Radyosu kurulurken Türkçe yayınların yeniden başladığı bilinmektedir. 1993'te radyodaki Türkçe

⁷⁶ Senat Vraynko Bekiri, "Sivil Toplum", *Haberci Dergisi*, S.3, 2004, s.9.

yayın süresi günlük 5 saate çıkmıştır⁷⁷. Yine Türkçe yayın yapan bir kaç mahalli özel radyonun da varlığı bilinmektedir. Ayrıca Makedonya Devlet Televizyonunda da belirli saatlerde Türkçe yayın yapılmaktadır. Türklerin, Torbeşlerin, Arnavut, Boşnak ve Çingenelerin yeni nesilleri arasında Türkiye Türkçesinin benimsenmesi ve yayılması bakımından söz konusu Türkçe TV programları önemli bir fonksiyonu icra etmektedir. Makedonya'da Türkçe televizyon programları ilk olarak 1969 yılında başlamıştır. Önceleri Türkçe televizyon programları ayda birkaç kez iken 1980'li yıllarda haftada 4 gün, 1990'larda ise haftanın her günü yayınlanmaya başlamıştır. Ağustos 2002'de Türkçe televizyon programları, etnik topluluklara ayrılan kanalda, 15.30-18.00 saatleri arasında yayınlanmaya başlanmıştır⁷⁸.

Günümüzde Türkçe yayın MTV2 isimli Makedonya tv kanalında gerçekleştirilmektedir. Makedonya'da radyodaki Türkçe yayınlar, televizyonlara kıyasla daha fazladır. Yine ülkede eskiden Üsküp Radyosu, Kalkandelen Radyosu, Gostivar Radyosu, Süper Fm, Rumeli Fm olmak üzere toplam beş radyo kanalı varken günümüzde devlet radyolarından sadece Üsküp Radyosu ayakta kalmıştır. Üsküp Radyosu her gün 09.00-17.00 arası toplam 8 saat yayın yapmaktadır.⁷⁹ Ayrıca Makedonya'daki Türklerin Avni Engüllü'nün başkanlığını yaptığı ve merkezi Üsküp'te olan Makedonya Türkleri Kültür Merkezi ve başkanlığını Prof.Dr.Hamdi Hasan'ın yaptığı merkezi Gostivar'da olan Türk Aydınlar Cemiyeti isimli kültürel kuruluşları da vardır. Bunların dışında sayıları 10'u bulan amatör kültür ve sanat derneklerini de varlığı bilinmektedir. Ayrıca Makedonya Halklar Tiyatrosunda Türk oyunları da sergilenmektedir.⁸⁰

E. Makedonya Türklerinde Dini Hayat

Makedonya'nın Osmanlı Türkleri tarafından 14. asrın ikinci yarısı itibariyle fethedilmesi sonucu bölge ilk kez İslam diniyle

⁷⁷ Gayur Şeh, "Makedonya'da Türkçe Radyo ve Televizyon Programları", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Şöleni Bildiriler Kitabı*, TDK Yayınları, Ankara, 1999, s.309-311.

⁷⁸ Çayırılı, "Günümüzde Makedonya Türkleri...", s.281-282.

⁷⁹ Yusuf Emni, Makedonya Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, *Balkan Mektubu Dergisi*, 2011, s.31.

⁸⁰ Ömer Turan, "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", *Türk Dünyasının Dinin Meseleleri Sempozyumu*, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, S.266, Ankara, 1996, s.27.

tanışmıştır. İslam'ın Makedonya'da yayılışı da Osmanlıların bölgede uyguladığı iskân politikasının bir sonucu olarak, Osmanlı kültür ve medeniyetinin bölgeye yerleşmesinin ardından hız kazanmıştır.⁸¹ İslam'ın bölgede hızla yayılmasında da bölgenin fethi öncesi bölgeye ulaşmış Kolonizatör Türk Dervişlerinin rolü de büyük olmuştur.⁸² Bu İslam dervişlerinin inançları ile yaşam tarzlarının Balkanlarda yaşayan halkları derinden etkilemiştir. Bu sayede hem İslam inancı hem de Osmanlı Türklerine Balkanların kapıları önce gönüllerde açılmıştır. Böylelikle tasavvuf anlayışındaki derin insan sevgisi, yüksek hoşgörü ve karşılıksız hizmetleri sayesinde tarikatlar, Balkanlarda İslamiyet'in ilk tohumlarını atabilmiştir. Nihayetinde Balkanlardaki Osmanlı siyasi egemenliği adil bir yönetim, iktisadi hayatın iyileştirilmesi ve insanların manevi dünyalarının güçlendirilmesi ile bütünleşmiştir.⁸³ Zira Osmanlı fetihlerinin hemen ardından bölgedeki Sırpça konuşan Ortodoksların İslam dinini seçtikleri de görülmüştür.⁸⁴ Öyle ki Todorov'un araştırmasında Makedonya'nın Üsküp ve Manastır şehirlerinde İslamlaşma oranının %65-70 dolaylarında olduğu belirtilmektedir.⁸⁵ Nitekim günümüzde Balkanlarda yaşanan İslam, Müslüman veyahut Osmanlı-Türk kelimeleriyle tam bir bütünlük içerisinde zikredilmektedir. Bu vesileyle Balkanlarda aslında etnik manada Türk olmamalarına rağmen kendilerini Türk olarak hisseden büyük bir Müslüman sayısı da mevcuttur. Onları bu kimlikle özdeşleştiren ve Türkiye'ye bu denli gönül bağı kurlmalarını sağlayan ise Balkanlardaki Osmanlı Barışı süreci ve mirası olmuştur.⁸⁶

Ayrıca Balkanlarda İslam inancının yayılması ve etki alanının genişlemesi için bölgede tekkelerin inşası da öngörülmüştür. Balkan

⁸¹ Rifat Karamahmut, *Makedonya'da Müslüman Azınlıkları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006, s.25.

⁸² Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devrinde Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S.2, 1942, s.135.

⁸³ Haşim Karpuz, "Balkanlardaki Mevlevihanelerden Günümüze Kalanlar", Ed:Nuri Şimşekler vd., *Uluslararası Dünyada Mevlana İzleri Sempozyumu Bildirileri*, Selçuk Üniversitesi Mevlana Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya, 2010, s.428.

⁸⁴ İnbaşı, "Tarihsel Perspektif: Türklerin Balkanlara Yerleşmesi", Der.Erhan Türbedar, *Balkanlarda Türk Varlığı*, Balkan Araştırmaları Dizisi 9, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s.15.

⁸⁵ Nikolai Todorov, *The Balkan City*, Washington University Pres, Washington, 1983, s.65.

⁸⁶ Bozkurt, "Tito Sonrası Dönemde...", s55..

şehir ve kasabalarında kurulan tekkeler sayesinde hem Rumeli fetihlerinin ateşleyici fonksiyonu sağlanmış hem de gazilerin ruhen ve ilmi yönden eğitilmeleri sağlanmıştır.⁸⁷ Böylelikle dervişler tekkelerde şehir halkının manevi dünyasına hitap ederek dini kültürünün gelişmesine yardımcı olmuşlardır.⁸⁸ Osmanlı egemenliğinde Balkan coğrafyasındaki tekkeler sadece dini-ilmi müesseseler olmamıştır. Tekkeler başlı başına halkın içtimai hayatına da yön vermişlerdir. Her bir tekkenin mimari yapısına dikkat edilirse Semahanenin hemen yanı başında aş evleri, misafirhaneler ve muhtelif sosyal yapıların olduğu fark edilebilir.⁸⁹ Böylece tekke, zaviye ve sonradan da özellikle Osmanlı yönetiminin verdiği destek sayesinde kurulan vakıflar etrafında şekillenen yerleşim yerleri, bölgede yeni dini, içtimai ve kültürel eğitim merkezlerinin doğmasına da vesile olmuştur. Bu durum Osmanlıların Balkan iskânı ve yönetimi ile İslamiyet'in bölgede hâkim kılınması politikasında iki önemli noktayı da ön plana çıkarmıştır. Bunlardan ilki bölgenin İslamlaştırılması, diğeri ise Balkanlara yerleştirilen Türklerin kendi dil, kültür ve inançlarından kopmamalarını sağlamaktır. Nitekim günümüz Makedonya'sında da İslam'ın yaşanması ve birlik beraberliğin sağlanmasında tekkeler yine önemli rollerini sürdürmektedir. Makedonya'nın hemen hemen her şehrinde yer alan ve şöhret edinmiş Üsküp Rifai Tekkesi, Ohri, Struga, Kırçova Halveti Tekkeleri, Kalkandelen Bektaşî Tekkesi gibi zaviyeler sayesinde Türklerin dini, içtimai ve kültürel bağları kopmadan günümüze değin ulaşabilmiştir.

Balkanlarda bu tekke ve camilerin belirli bir organizasyon dâhilinde yönetimi de 20. asrın başlarından itibaren gerçekleştirilebilmiştir. 1914'de Osmanlı-Sırp anlaşmasına göre Makedonya'daki Müslümanlar için İstanbul'daki Halifelik makamına bağlı Niş Başmüftülüğü kurulmuştur. 1924'de Türkiye'deki halifelik makamının ortadan kaldırılması nedeniyle 1930 yılının Ocak ve Temmuz aylarında hazırlanan Yugoslavya Krallığı İslam Birliği Anayasası ile Haziran ayında çıkarılan Reis'ül Ulema seçimini

⁸⁷ Mustafa İsen ve Mehmet İbrahimgil, *Balkanlarda Osmanlı Mirası Gezi Rehberi*, A Turizm Yayınları, İstanbul, 2005, s.48.

⁸⁸ Malcolm Noel, *Bosna'nın Kısa Tarihi*, (çev.) Aşkım Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999, s.66.

⁸⁹ Karamahmut, s.32.

belirleyen kanunla, Yugoslavya'da daha ziyade *Meşihat* ismiyle bilinen *Yugoslavya İslam Birliği Teşkilatı* kurulmuştur.⁹⁰

Yugoslavya idari yönetiminde ve Saray Bosna'daki Yugoslavya Diyanet Reisliğine bağlı çalışan bu kurum, Makedonya'nın siyasi bağımsızlığını ilan etmesinden sonra 1994 yılında Makedonya Cumhuriyeti Devletine resmen bağlı bir hale getirilmiştir.⁹¹ Makedonya Müslümanlarının dini kurumlarını örgütleyen ve düzenleyen en güncel hukuki metin ise 2003 yılında düzenlenen Makedonya Cumhuriyeti İslam Dini Birliği Tüzüğüdür. Bu tüzükle birlikte birliğin başlıca görevleri; İslam dininin ilkelerine uymak, Anayasa ve İslam Dini Birliği organlarının kararlarına uymak, toplum-aile-birey ekseninde İslam dininin esaslarını tatbik etmek, dini hayatı örgütlemek, dini gün ve bayramların İslam ilke ve geleneklerine göre kutlanmasını sağlamak, ülke çapında eğitim, yayın, sosyal ve kültürel hizmetleri sağlamak olarak tespit edilmiştir. İdari olarak da Başkanlık, Meclisi Şura, Mali Yasama Meclisi ve Müftülüklerden oluşan MCİDB'nin ülke genelinde günümüzde Üsküp, Kalkandelen, Gostivar, Kırçova, Debre, Ohri, Struga, Manastır, Rense, İştıp, Köprülü, Pirlepe, Komanova şehirlerinde faaliyette olan on üç müftülüğü bulunmaktadır. Ayrıca ülkede mevcut tüm dini birliklerin (Makedon Ortodoks Kilisesi, İslâm Birliği, Katolik Kilisesi, Yahudi Birliği) devletle iletişimi de Makedonya Cumhuriyeti Dini Topluluklar ve Gruplarla İlişkiler Komisyonu tarafından yasal çerçeveye sağlanmaktadır.⁹²

Fakat günümüz Makedonya'sında dini birliktelik noktasında hem kurumsallaşma hem de İslam Birliği içerisinde yeterli ve adaletli sayıda temsil edilme gibi konularda sıkıntıların yaşandığı da bilinmektedir. Özellikle 2001 yılında imzalanan Ohri Çerçeve Metniyle Makedonya'nın genelinde ortaya çıkan temsiliyet sorunu dini müesseselerde de Türklere yeterli düzeyde yer verilmemesiyle kendisini göstermiştir. Ohri Anlaşması sonrası Makedonya Anayasasının da desteğiyle hem siyasi hem resmi hem de dini pozisyonlardaki temsil hakkı noktasında ülke genelinde genellikle Arnavutlar egemen zümre haline getirilmiştir. Son yıllarda özellikle

⁹⁰ Aleksandre Popoviç, *Balkanlarda İslam*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s.229.

⁹¹ Hakkı Kılıç, "Diyanet İşleri Başkanlığınca Makedonya'ya Götürülen Hizmetler", *Avrupa Diyanet Dergisi*, S.125, 2009, s.125.

⁹² Karamahmut, s.58-70; Turan, "Balkan Türklerinin Dini...", s.1752.

Türkiye'de üniversite düzeyinde ilahiyat eğitimi almalarına rağmen Makedonya'daki Türklerin bu resmi organ içerisinde hak ettikleri görevlere yeterince getirilmediği bilinmektedir.

F. Makedonya Türklerinde Temsil

Osmanlı Türklerinin Balkanlardan resmen çekilmeleriyle başlayıp Makedonya'nın bağımsızlığıyla sonuçlanan süreçte Yugoslavya topraklarında 4 kez anayasal metin hazırlanmıştır. İlk anayasa olan 1946 Anayasasında Yugoslavya'da Sırp, Hırvatlar, Slovenler, Makedonlar ve Karadağlılar ulus olarak kabul görmüştür. Arnavutlar ile Türkler ise azınlık statüsünde yer almıştır. 1963 Anayasasında Arnavut ve Türkler için azınlık yerine milliyetler ifadesi kullanılmıştır.⁹³ 1974 Anayasasında ise Makedonlar ulus, Arnavut ve Türkler milliyet, geri kalan unsurlar ise azınlıklar şeklinde ifadelendirilmiştir.⁹⁴ Türklerle Arnavutların protesto ettikleri 1991 Makedonya Cumhuriyeti Anayasasında Türkler ve Arnavutlar kurucu milliyet olmaktan çıkarılıp yaklaşık 50 yıl öncesindeki hallerine yani azınlık statüsüne geri döndürülmüşlerdir.

Böylece Türklerin 1974 Anayasasında elde ettikleri resmi alanlarda ana dili kullanabilme, anadilde eğitim alma, bayrak ve sembol kullanabilme, meclis ve belediyelerde temsil edilebilme hakları ellerinden alınmıştır. Bu halin beraberinde getirdiği isyan ve milliyetçilik duygularının körüklenmesi hem Arnavut hem de Türkleri siyasi teşkilatlanmalar kurup örgütlü hareket etmeye yönlendirmiştir. Bu vesileyle Türklerin içtimai ve kültürel hayat başlığında incelediğimiz kültür derneklerinin faaliyetleri dışında siyasi teşkilatlar da kurmaya başladığı bilinmektedir. Makedonya'da ilk siyasi teşkilatlanma 1923'deki seçimlere Türk ve Müslüman azınlığı temsilen giren İslami Nizam Derneği ile başlamıştır. Bu seçimlerde Müslüman azınlık 23 sandalye çıkarma başarısını da göstermiştir. Ancak bu oluşuma tam manasıyla bir siyasi teşekkül den ziyade dini bir örgütlenme demek daha doğru olacaktır. 1938'den sonra ise Türk aydınlarının bir araya gelerek oluşturdukları Yücel Teşkilatı, 1947'de baskıyla kapatılana dek Türklerin siyasi teşkilatlanmasını temsil etmiştir. 1945-1990 yılları arasındaki

⁹³ Julie Mertus, "Expectations for National Minorities of the Dayton Accords", *Brooklyn Journal of International Law*, S.23, 1997, s.800-803.

⁹⁴ Çiğdem Ülker, *Makedonya Türk Öyküsünün Kimlik Sorunu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.23.

dönemde sistemin tek partili olması, siyasi örgütlere ve milliyetçiliğe karşı çıkmasından dolayı Türkler siyasi bir örgüt kuramamıştır.⁹⁵ Makedonya'daki ilk siyasi parti teşkilatı da 1990'da dernek olarak kurulmuşken 1992'de gerçekleşen olağanüstü kurultayla partileşen Türk Demokrat Partisi olmuştur.⁹⁶ Daha sonra Güven isimindeki ikinci Türk siyasi partisi kurulmuştur. 1999'da Türk Hareket Partisi, 2002'de Makedonya Türk Kalkınma Partisi ve 2006'da da Türk Milli Birlik Hareketi Partisi kurulmuştur.⁹⁷

Makedonya'nın bağımsızlığından sonra gerçekleşen yerel ve genel seçimlere Türkleri temsilen giren bu partiler zaman zaman milletvekili ve belediye başkanlığı kazanma başarılarını göstermişlerdir. Ancak 1998 genel seçimlerinde Makedonya seçim yasasında değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikle Batı Makedonya'nın bazı seçim bölgelerinde milletvekili çıkarmak için yeterli oy sayısı 17 bine çıkarılırken bazı bölgelerde ise bu sayı 3500'e çekilmiştir. Ayrıca Türklerin yoğun olarak buldukları bazı yerler iki ayrı seçim bölgesine bölünerek Türk oylarının dağılmasına sebep olunmuştur. Dolayısıyla 1998 genel seçiminde Türkler sadece 1 milletvekilliği çıkarabilmişlerdir. Nihayetinde Makedonya'da seçim sisteminin azınlıkların temsiliyi zorlaştırarak Makedonların Parlamento'ya hâkim olmaları düşünülebilir.⁹⁸ Ayrıca siyasi başarı sağlamanın zorlaşmasında Türklerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkların da büyük rolü vardır. Özellikle 2001'deki Ohri Anlaşmasından sonra Türklerde oluşan TDP ile THP partilerinin birleşmesi heyecanı da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Başarısızlığı ortaya çıkaran bu nedenlere bir de Makedonya'da dağınık bir şekilde yerleşim gösterilmesi de eklenince, Türklerin Makedonya'da siyasi temsiliyetlerinde önemli bir ivme sağlanamaması gayet doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamız esnasında hemen hemen her başlık altında 2001 Ohri Anlaşmasından sonra Makedonya'daki azınlık statüsündeki topluluklara bazı hakların verileceği ümidinden bahsedilmiştir. Lakin Makedonya Anayasası'nda da her azınlığa birçok alanda haklar

⁹⁵ Rahman, s.68-71.

⁹⁶ Baskın Oran, "Balkan Türkleri Üzerine Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.48, 1993, s.137.

⁹⁷ Oruç, s.222.

⁹⁸ Turan, "Makedonya'da Türk Varlığı...", s.25; Oruç, s.223.

taniyacağından bahsedilmiş olmasına rağmen gerek devlet dairelerinde gerek dini kurumlarda ve gerekse de siyasi alanda temsil edilme konusunda pek ilerleme kaydedilememiştir. Bu vesileyle Ohri Anlaşmasından sonra haklarında kısmen düzeltme yapılan Arnavutlara karşın Türklerin %5 temsil hakkı olmasına rağmen, kamu görevlerinde sadece %1,72'lik bir orla temsil edildikleri bilinmektedir. Günümüzdeki bu temsil oranıyla 1997'ye oranla %0,24 azalma görülmektedir. Bu durum aşağıdaki tablo eşliğinde de aktarılmaya çalışılmıştır.

Tablo 11. Makedonya'da Etnik Toplulukların Kamu Görevlerindeki Durumu⁹⁹

Milliyet	1997	2000	2005	Oran %
Makedon	84.93	85	84.91	-0.02
Arnavut	8.27	10.2	10.19	1.94
Türk	1.96	1.79	1.72	-0.24
Sırp	2.10	1.76	1.69	-0.41
Çingene	0.50	--	0.19	-0.31
Ulahlar	0.72	--	0.19	-0.53

Tüm bu bilgilerden hem Yugoslavya döneminde hem de Makedonya Cumhuriyeti dönemlerinde Türklerin kamu görevlerinde yer alma oranının oldukça düşük seviyede kaldığı anlaşılmaktadır. Hatta bir önceki yıla göre kamudaki Türk istihdamının giderek azaldığı da görülmektedir. Savunma, İç İşleri ve Dış İşleri gibi stratejik bakanlıklarda ile hukuk ve askeri mevkiilerde Türklerin oranı %1'in altındadır. 2001 Ohri Anlaşmasından sonra bu oranların olumlu yönde düzeleceği beklentisi de karşılıksız kalmıştır. Çünkü anlaşma sonrasında azınlıklara sağlanacağı beklenen haklardan daha ziyade Arnavutların faydalandığı anlaşılmaktadır. Böylelikle kamu kurumlarından uzaklaştırılan Türkler tarım, hayvancılık, inşaat ve maden sektörlerinde çalışmaktadır.¹⁰⁰

Sonuç

Osmanlıların Balkanlara egemen olmasıyla birlikte Türklerin bu topraklarda hayatta kalma mücadelesi tarihi süreçte farklı

⁹⁹ Turan, "XX.Yüzyılda Türk...", s.346.

¹⁰⁰ Turan, "XX.Yüzyılda Türk...", s.346.

değişkenlikleri üzerinde barındırmıştır. Osmanlılarla birlikte Balkanlarda iktisadi, idari, ic timai ve dini yaşam alanlarında görülen refah seviyesi sayesinde hem Türkler hem de bölgede mevcut diğer milletler ilk kez insanca yaşayabilme imkânına kavuşmuştur. Böylece Osmanlı Devletinin adalet ve insanı yaşatmak düsturunun merkezinde yer aldığı idare tarzı sayesinde yüzyıllardır süregelen derebeylik sisteminin acımasız baskısından Balkan toplumları kurtulabilmiştir. Öyle ki bu siyasi süreç Türklerle aynı din ile örf, gelenek ve kültürel özelliklere sahip olmayan Balkan toplulukları tarafından bile büyük bir istikrar ve refah yılları ifadeleriyle anılmıştır.

Lakin yaklaşık 5 asır süren Osmanlıların Balkan egemenliğinin çözülmesi ve bölgeden çekilmek zorunda kalmasıyla birlikte, Balkanlarda hayatta kalmak zorunda olan Türkler, Yugoslavya idari sisteminde ve başka milliyetlere tanınan hoşgörü ve adaletten oldukça uzak kalmışlardır. Osmanlıların hemen ardından Balkanlarda Türkler üzerinde başlatılan sistemli baskı ve adaletsizlikler, 20. asra büyük bir zulüm ve insan hakları ihlali şeklinde damgasını vurmuştur. Balkanlardan adeta kovulmak üzere başlatılan ve hoşgörüden uzak, baskıcı, sindirme ile asırlardır yaşadıkları toprakları terk ettirmeye yönelik yaklaşımlar neticesinde Balkanlarda Türk nüfusu yarım asır gibi çok kısa bir zaman diliminde yarı yarıya düşmüştür.

Bu adaletten uzak baskıcı idari anlayışa rağmen Balkanları terk etmeyen Türkler ise önce Yugoslavya Federal sistemi sonra da Yugoslavya'nın dağılmasının ardından kurulan yeni devletlerin içerisinde insanca yaşamak adına mücadelelerine devam etmektedirler. Günümüzde Makedonya topraklarında varlıklarını sürdürmeye çalışan Türklerin bu mücadelelerinde de oldukça zorlandıkları anlaşılmaktadır. Dil, din, eğitim, temsiliyet, sosyal ve kültürel alanlarda Makedonya Devletinin tam manasıyla sağlayamadığı refah, istikrar ve adil yönetimden ötürü Makedonya Türkleri hem iktisadi hem ictimai hem de siyasi alanlarda sürekli bir geri kalmışlık ile hakkıyla temsil edilememe sorunlarıyla boğuşmak zorunda kalmışlardır.

Bu vesileyle Makedonya'nın Yugoslavya'dan kopup siyasi bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Türkiye ile Makedonya arasında siyasi, iktisadi, askeri, sosyal ve kültürel alanlarda yakın ve

süreklilik arz eden bir ilişki süreci başlatılmıştır. Öyle ki Makedonya'nın Türkiye'den istediği siyasi ve iktisadi destek de her alanda sağlanmıştır. Hatta Makedonya'yı ilk tanıyan devlet Türkiye olurken ülkedeki ilk büyükelçiliği yine Türkiye açmıştır. Ancak bu yakın siyasi, askeri ve iktisadi ilişki ve desteğe rağmen Makedonya Devletinin hükümetleri kendi topraklarında yaşayan Türkler üzerindeki ayrımcı, öteleyici ve ikinci seviyede vatandaşlığı öngören yaklaşımlardan vazgeçmemiştir. Nitekim Türkler Makedonya Anayasasında daha önceki yıllarda kurucu millet statüsündeyken bu noktadan da aşağıya çekilerek azınlık statüsüne indirilmişlerdir.

2001 yılında imzalanan Ohri Çerçeve Anlaşmasında bölgedeki farklı etnik topluluklar hakkında olumlu adımların atılacağı beklentisi yükselmesine rağmen Türklerin haklarının hem Makedon devlet kurumlarında hem de siyasi temsiliyet noktasında yeterli oranlarda iyileştirilemediği aşikârdır. Ancak Ohri Anlaşmasından sonra azınlık statüsündeki diğer etnik unsur olan Arnavutların her alanda temel hak ve özgürlüklerinde oldukça olumlu bir ivme sağlanmıştır. Bu durum ise beraberinde Makedonya'da yaşayan Türklerin Makedonya Devletinin adalet ve istikrar vadeden anlayışına karşın gündelik hayatlarında büyük bir inanç kırılması yaşanmalarına sebep olmuştur.

Nihayetinde Makedonya'da yaşayan diğer milletlerin dini, ictimai, iktisadi ve siyasal alanlarda gerekli ilgi ve iyileştirmeyi sağlayabilmeleri için Anayasal güvence olmazsa olmaz bir gereklilik olarak görülmektedir. Türkler, Arnavutlar ve diğer etnik unsurlar Makedonya Anayasasında hak ettikleri temel ve eşit vatandaşlık tanımlarıyla yerlerini almalıdırlar. Eğitim, siyasi temsiliyet, dini hürriyet, ictimai ve kültürel etkinlikler gibi konularda gerekli düzenlemelerin bir an önce yapılması noktasında da Türkiye'ye büyük bir sorumluluk düşmektedir. Makedonya'nın bağımsızlığı sonrasında Türkiye'nin ulusal ve uluslararası her alanda gösterdiği siyasi, askeri ve iktisadi desteğin karşılık bulması anlamında Makedonya'daki Türklerin hukuk, sosyal ve siyasal alanlardaki güvencelerindeki iyileştirmeler yakinen takip edilmeli, gerekli siyasi diyalog sağlanmalıdır. Türklerin gündelik hayatta karşılaştıkları birçok sorun ve adaletsizlikler anayasal düzenlemelerle güvence altına alınmalıdır. Makedonya Devleti hükümetlerinin de bu noktada olumlu ve akılcı bir politika gütmeleri oldukça önemlidir. Kaldı ki Makedonya'nın siyasi bağımsızlığını ilan ettiği yıllardan buyana

Balkanlarda Yunanistan ve Sırbistan tarafından tehdit altında bırakıldığı da bilinmektedir. Bu noktada kendi siyasi sınırlarının güvenliği ile vatandaşlarının daha müreffeh bir seviyede yaşamaları sağlamak adına Türkiye'nin desteğinin son derece önemli olduğu asla unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

ADALI, Murat (1994), *Değişen Balkanlar*, Varlık Yayınevi, İstanbul.

ADAMCEVSKA, S. (2004), "Образованието и младите во Република Македонија", *Evropski Centar za Malcinski Prasanja*. [http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/workshop/tesee/dokumenti/Izvestaj%2001%202004.pdf\(ET:15.09.2015\)](http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/workshop/tesee/dokumenti/Izvestaj%2001%202004.pdf(ET:15.09.2015)).

AGO, Arif (1996), "Makedonya'da Türk Halkının Anadil Üzerine Eğitim Öğretim Sorunları", *Sesler Dergisi*, Sayı 302, Üsküp, ss.7-10.

AHMETBEYOĞLU, Ali (2001), *Avrupa Hun İmparatorluğu*, TTK Yayınları, Ankara.

ALKAN, Nail (1996), "Yugoslavya'nın Dağılmasında Rol Oynayan Faktörler", *Avrasya Dosyası*, Sayı 3, Ankara, ss.35-36.

ARİF, Ayfer (2008), *Makedonya Cumhuriyetinin Azınlık Politikası Ve Eğitime Etkisi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ASİMOV, M. (1983), "Kosova Vilayetinde İptidaiyeler", *Çevren Dergisi*, Sayı 37, Priştine, ss.55-67.

BAKİ, Süleyman (2009), *Makedonya'da İlkokul ve Lise Türkçe Eğitimindeki Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Matüsiteb Yayınları, Üsküp.

BARKAN, Ömer Lütfü (1942), "İstila Devrinde Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, Ankara, ss.279-304.

BAYRAKTAR, Hatice (2007), "Osmanlı'nın Balkanlardan Çekilmesi: Savaşlar, İsyenlar ve Göçler", *Balıkesir Üniversitesi Karesi Tarih Bülteni*, Sayı 1, Balıkesir, ss.65-86.

BEKİRİ, Senat Vraynko (2004), "Sivil Toplum", *Haberci Dergisi*, Sayı 3, ss.9.

BENSON, Leslie (2001), *Yugoslavia a Consice History*, Palgrave Macmillan Pres, New York.

BORA, Tanıl (1995), *Milliyetçiliğin Provokasyonu*, Birikim Yayınları, İstanbul.

BOZKURT, Saynur (2010), "Tito Sonrası Dönemde Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, İstanbul, ss.51-95.

ÇAVUŞOĞLU, Halim (2007), "Yugoslavya Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler Ve Nedenleri", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 41, Ankara, ss.123-152.

ÇELİK, Bilgin (2008), *Dağılan Yugoslavya Sonrasında Kosova ve Makedonya Türkleri*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.

ÇAYIRLI, Necati (2007), "Günümüzde Makedonya Türkleri", Ed:Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 2, ss.281-282.

ÇAYIRLI, Necati (2002), "Makedonya Türkleri", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 20, Birikim Yayınları, s.444-454.

DEMİR, Necati-Nuray Kayadibi (2012), "Makedonya'dan Uzanan Türkçe Bir Köprü Köprü Dergisi", *Journal of World of Turks*, Vol 4, No 3, ss.7-25.

EMİNİ, Yusuf (2011), "Makedonya Radyo ve Televizyon Üst Kurulu", *Balkan Mektubu Dergisi*, Üsküp, ss.29-31.

ENGÜLLÜ, Suat (1996), *Balkan Savaşlarından Sonra Makedonya'da Türkler*, ASAM Yayınevi, Ankara.

ERCAN, Yavuz (1989), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar*, TTK Yayınları, Ankara.

EREN, Halit (1993), "Balkanlardaki Türk ve Diğer Müslüman Toplulukları ve Göç Olgusu", Haz:Halil İnalçık, *Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları*, İstanbul, ss.289-299.

GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız (2003), "Balkan Türklüğünün Dil ve Eğitim Sorunları", Der:Erhan Türbedar, *Balkan Araştırmaları Dizisi 9*, ASAM Yayınları, Ankara, ss.287-315.

GÖYÜNÇ, Nejat (1997), "Türkler ve Balkan Milletleri Arasında Kültürel İlişkiler-Sorunlar", *Belleten Dergisi*, Sayı 61, Ankara, ss.120-131.

GÜLSEREN, Cemil (2007), "Balkanlardaki Türk İzleri", *Somuncu Baba Dergisi*, Sayı 76, Malatya, ss.54-57.

GÖRGÜN, Mevlüt Tuğrul (2011), *Makedonya Ülke Raporu*, Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayınları, Ankara.

HACISALİHOĞLU, Mehmet (2003), "Makedonya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 27, Ankara, ss.437-444.

HAFIZ, Nimetullah (1999), "Yugoslavya'da Türkçe Öğretim Üniversite Düzeyinde", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Şöleni Bildiriler Kitabı*, TDK Yayınları, Ankara, ss.245-250.

HAMZA, Yusuf (1996), "Başlangıçtan Günümüze Makedonya Türklüğü", Der:Kemal Vatan, *Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Konferansı*, İzmir.

HASAN, Hamdi (1998), *Makedonya'da Türkçe Eğitim ve Abdülhakim Hikmet Doğan*, Birlik Yayınları, Üsküp.

HATİPOĞLU, Murat (2001), "Kuruluşundan Günümüze Makedonya Cumhuriyetinin Dış Politikası ve Balkan Ülkeleriyle İlişkileri", Der:Ömer Lütem, *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları*, Ankara, ss165-181.

HOCA, Fadıl (2014), "Osmanlı'nın Son Döneminde Makedonya'da Türkçe ve Dini Eğitim Müfredatı", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar Sempozyum Bildiri Kitabı*, İstanbul, ss.293-306.

George W. Hoffman (1977), "The Evolution of the Ethnographic Map of Yugoslavia: A Historical Geographic Interpretation", *An Historical Geography of the Balkans*, Ed:Francis W. Carter.

HOFFMANN, George (1977), "The Evolution of the Ethnographic Map of Yugoslavia: A Historical Geographic Interpretation", Ed:Francis Carter, *An Historical Geography of the Balkans*, ss.440-464.

İNALCIK, Halil (1993), "Türkler Ve Balkanlar", *Balkanlar Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri*, ss.9-32.

İNBAŞI, Mehmet (2003), "Tarihsel Perspektif: Türklerin Balkanlara Yerleşmesi", Der:Erhan Türbedar, *Balkanlarda Türk Varlığı, Balkan Araştırmaları Dizisi 9*, ASAM Yayınları, Ankara, ss.1-17.

İNBAŞI, Mehmet (2002), "Makedonya'da Osmanlı Hâkimiyeti: Değişen Ve Değişmeyen Kimlik Makedonya Sorunu Düünden Bugüne", *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları*, Cilt I, Ankara, ss.27-45.

İSEN, Mustafa-Mehmet İbrahimgil (2005), *Balkanlarda Osmanlı Mirası Gezi Rehberi*, A Turizm Yayınları, İstanbul.

KARAMAHMUT, Rifat (2006), *Makedonya'da Müslüman Azınlıkları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

KARPUZ, Haşim (2010), "Balkanlardaki Mevlevihanelerden Günümüze Kalanlar", *Uluslararası Dünyada Mevlana İzleri Sempozyumu Bildirileri*, Ed:Nuri Şimşekler, Selçuk Üniversitesi Mevlana Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya, ss.427-446.

KAYA, Fahri (2006), "Tefeyyüz 1944'te Değil 1884'te Kuruldu", *Köprü Dergisi*, Sayı 10, Üsküp, ss.12-13.

KAYADİBİ, Nuray (2013), "Balkanlarda Türkçe Eğitimi ve Öğretimine Genel Bir Bakış", Ed:Mustafa Arslan, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiriler Kitabı*, Saraybosna, ss.129-138.

KENAR, Nesrin (2005), *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yayınları, Ankara.

KILIÇ, Hakkı (2009), "Diyanet İşleri Başkanlığınca Makedonya'ya Götürülen Hizmetler", *Avrupa Diyanet Dergisi*, Sayı 125, ss.13-16.

KİNROSS, Lord (2008), *Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü*, Çev:Meral Gaspıralı, Altın Kitapları, İstanbul.

KOCABAŞ, Süleyman (1986), *Avrupa Türkiye'sinin Kaybı Ve Balkanlarda Panislavizm*, Vatan Yayınları, İstanbul.

KÜÇÜK, Murat (2006), *Bir Nefes Balkan*, Horasan Yayınları, İstanbul.

MANDACI, Nazif-Birsen Erdoğan (2001), *Balkanlarda Azınlık Sorunu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

MERTUS, Julie (1998), "Expectations for National Minorities of the Dayton Accords", *Brooklyn Journal of International Law*, Sayı 23, ss.793-832.

NABİ, Yaşar (1999), *Balkanlar ve Türklük*, Yenigün Haber Ajansı Basın Yayıncılık, İstanbul.

NEDZİPİ, Ljutfi (2006), *XV-XVI. Yüzyıllarda Makedonya'da Kültür Medeniyet*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

NOEL, Malcolm (1999), *Bosna'nın Kısa Tarihi*, Çev:Aşkım Karadağlı, Om Yayınevi, İstanbul.

NUREDİN, Abdülmecid (2008), "Dünden Bugüne Makedonya Türkleri", *Hikmet İlmî Araştırma Dergisi*, Sayı 11, Gostivar, ss.172-195.

OKTAY, Emel Osmançavuşoğlu (2003), "Çözülemeyen Düğüm Makedonya Sorunu Ve Makedonya Türkleri", Der:Erhan Türbedar, *Balkan Türkleri 51/9*, ASAM Yayınları, Ankara, ss.124-150.

ORAN, Baskın (1993), "Balkana Türkleri Üzerine Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 48, Ankara, ss.121-147.

ORUÇ, Zülküf (2011), *Balkanlarda Osmanlı Mirası Ve Ulusçuluk Çerçevesinde Balkan Türklerinin Kimlik Ve Yönetim Sorunları*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.

OSTROGORSKY, Georges (1995), *Bizans Tarihi*, Çev:Fikret Işıltan, TTK Yayınları Ankara.

ÖZNAL, Erdoğan (1993), *Makedonya Yunan Değildir*, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara.

ÖZTUNA, Yılmaz (1973), *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, İstanbul.

POPOVIÇ, Aleksandr (1995), *Balkanlarda İslam*, İnsan Yayınları, İstanbul.

POULTON, Hugh (1994), *Who Are The Macedonians?*, C. Hurts and Co, Londra.

RAHMAN, Reyhan (2012), *Makedonya'da Türk Azınlık Ve Makedonya-Türkiye İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

RASONYI, Lazyo (1971), *Tarihte Türklük*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Republic of Makedonia State Statistical Office (2005), *Census of Population, Households And Dwellings in The Republic of Macedonia 2002*, Sayı XIII, Üsküp, ss.1-52.

SAATÇI, Meltem Begüm (2002), "Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Makedonya Sorunu", *Makedonya Sorunu Dünden Bugüne*, ASAM Yayınları, Ankara.

SANCAKTAR, Caner (2001), "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti Ve Stratejik Mirası", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 2, İzmir, ss.27-47.

SARAÇ, Erdoğan (1995), "Makedonya", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 3, Ankara, ss.285-289.

SELVİ, Haluk-Galip ÇAĞ (2011), *Geçmişten Günümüze Manastır Şehri*, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Merkezi Yayınları, Sakarya.

ŞABANİ, Güner (2007), *2001 Makedonya Etnik Çatışması Ve Çözümü: Çerçeve Anlaşmasına Giden Süreç*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ŞAHİN, Turhan (1998), *Öncesiyle Sonrasıyla 93 Harbi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ŞEH, Gayur (1999), "Makedonya'da Türkçe Radyo ve Televizyon Programları ", *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Şöleni Bildiriler Kitabı*, TDK Yayınları, Ankara, ss.309-311.

TODOROV, Nikolai (1973), *The Balkan City*, Washington University Pres, Washington.

TOKMAK, Elif (2010), *Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde Kosova Sorunu ve Kosova Basını*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

TSİTSELİKİS, Konstantinos (2006), "Inter Etnic Relations In Republic Of Macedonia The Turkish Community", *Hikmet Ilmi Arastirma Dergisi*, Sayı 7, Gostivar, ss.9-19.

TURAN, Ömer (2002), "XX. Yüzyılda Türk Toplulukları", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss.331-360.

TURAN, Ömer (1997), "Balkan Türklerinin Dini Meseleleri", *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Sayı 266, Ankara, ss.1744-1757.

TURAN, Ömer (1996), "Makedonya'da Türk Varlığı Ve Kültürü", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 3, Ankara, ss.21-33.

TÜRKMEN, Fikret (1996), *Tarihte Balkan Türkleri ve Makedonya'nın Türkler Tarafından İskânı*, Ege Yayınevi, İzmir.

URAL, Selçuk (2014), "Makedonya'da 6, 7 ve 8. Sınıf Türkçe Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı-Türk Algısı", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XIX, İzmir, ss.797-826.

URAL, Selçuk (2013), *Balkanların İncisi Ohri*, Mostar Yayınları, İstanbul.

ÜLKER, Çiğdem (1998), *Makedonya Türk Öyküsünün Kimlik Sorunu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

YALÇINTAŞ, Nevzat (2010), *Balkanlarda İslamiyet*, 21. Asır Yayınevi, İstanbul.

YANEVSKİ, Darko (2009), *Makedonya Cumhuriyetinde Yaşayan Etnik Topluluklar Dillerinin Kullanılması Alanında Milli Yasa Mevzuatına Dair Rehber*, Açık Toplum Makedonya Enstitüsü Vakfı Yayınları, Üsküp.

YÜCELLEN, Şerafettin (1968), "Yugoslavya'dan Sessiz Türk Göçü", *Türk Dünyası Dergisi*, Sayı 11, İstanbul, ss.12-16.